

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, พระเจ้าวรวงศ์เธอ, ตำนานกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ ๑,

พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิรพร ๗๔, ๒๕๑๓.

กระทรวงศึกษาธิการ, การศาสนา, กรม, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๑,

พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๕.

..... พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๓,

พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๕.

..... พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๔,

พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๕.

..... พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๕,

พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๕.

..... พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๖,

พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๕.

..... พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๗,

พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๕.

..... พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๘,

พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๕.

..... พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๑๐,

พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๕.

..... พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๑๑,

พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๕.

..... พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๑๒,

พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๕.

กระทรวงศึกษาธิการ, การศาสนา, กรม, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๒๖,

พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๔๑๕.

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๒๗,

พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๔๑๕.

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๒๘,

พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๔๑๕.

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๓๑,

พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๔๑๕.

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๓๓,

พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๔๑๕.

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๓๔,

พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๔๑๕.

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๓๖,

พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๔๑๕.

_____ . สามัญศึกษา, กรม, หนังสืออ่านกวีนิพนธ์มหาเวสสันดรชาดก,

พิมพ์ครั้งที่ ๘, พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๔๕๐.

_____ . วิชาการ, กรม, สังกฤต-ไท - อังกฤตอภีธาน, พระนคร;

โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๔๐๗.

เทพรัตนานุกิณี (ทวี ธรรมชัย ป.๔), หลวง, ธาตุปทีปิกา หรือ พจนานุกรมบาลี-ไทย,

พิมพ์ครั้งที่ ๓, พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๔.

ภาคประทีป, บาลี-สยามอภีธาน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทย, ๒๔๖๕.

พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สมเด็จ, วินัยมุข เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑,

พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๒.

_____ . วินัยมุข เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑,

พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๒.

_____ . วินัยมุข เล่ม ๓, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑,

พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๒.

พระราชารมณี (ประยูร ปุศโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์, กรุงเทพมหานคร :

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย, ๒๕๑๔.

พระอุครคณาธิการ (ขวัญทร์ สระคำ) และพระมหาจำลอง มุรปุญโญ (สารพัตติก), (รวบรวมและ

เรียบเรียง), พจนานุกรมบาลี-ไทยฉบับนักศึกษา, พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา,

๒๕๐๘.

ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๓, พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรือง

ธรรม, ๒๕๐๗.

ศักดิ์ศรี แยมันดดา, ผศ. ศักดิ์ศรีวรรณกรรม, กรุงเทพมหานคร : โพธิ์สามต้นการพิมพ์, ๒๕๑๗.

สุนทรภู์, พระอภัยมณี, พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, ๒๕๐๘.

ภาษาบาลีฉบับอักษรไทย

....., อภิธมมตถวิภาวินี นาม อภิธมมตถสงคหฎีกา, พระนคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย,

๒๕๐๐.

....., อภิธานปุบทิปีกาสูจิ, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, ๒๕๖๕.

....., กงขาวิตรณีนาม ปาติโงกขวณณนา บาลียา สท, พระนคร : โรงพิมพ์การ

ศาสนา, ๒๕๐๑.

....., ชาตกฎฐกถาย ปฐจโม กวาโค, ภาค ๑, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พาณิชย์สุกผล,

๒๕๖๗.

....., ชาตกฎฐกถาย ทุติโย กวาโค, ภาค ๒, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พาณิชย์สุกผล,

๒๕๖๗.

....., ชาตกฎฐกถาย ตติโย กวาโค, ภาค ๓, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พาณิชย์สุกผล,

๒๕๖๘.

....., ชาตกฎฐกถาย จตุตถโย กวาโค, ภาค ๔, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, ๒๕๖๕.

....., ชาตกฎฐกถาย ปญจโม กวาโค, ภาค ๕, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พาณิชย์สุกผล,

๒๕๖๕.

ภาษาบาลีฉบับอักษรไทย

- • ชาตกฎกรถาย ฉฏฐโย ภาค ๖, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พาณิชย์สุภผล,
๒๔๖๖.
- • ชาตกฎกรถาย สกตโม ภาค ๗, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พาณิชย์สุภผล,
๒๔๖๕.
- • ชาตกฎกรถาย อฏฐโย ภาค ๘, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พาณิชย์สุภผล,
๒๔๖๕.
- • ชาตกฎกรถาย นวโม ภาค ๙, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, ๒๔๖๕.
- • ชาตกฎกรถาย ทสโม ภาค ๑๐, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, ๒๔๖๕.
- • ธมมปทคคาถา ตสสา จ อตถวณณา ธมมปทกฎกรถา, ปฐโม ภาค ๑,
พระนคร : มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๕๕.
- • ธมมปทคคาถา ตสสา จ อตถวณณา ธมมปทกฎกรถา, ทุติโย ภาค ๒,
พระนคร : มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๕๕.
- • ธมมปทคคาถา ตสสา จ อตถวณณา ธมมปทกฎกรถา, ตติโย ภาค ๓,
พระนคร : มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๕๕.
- • ธมมปทคคาถา ตสสา จ อตถวณณา ธมมปทกฎกรถา, จตุตถโย ภาค ๔,
พระนคร : มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๕๕.
- • ธมมปทคคาถา ตสสา จ อตถวณณา ธมมปทกฎกรถา, ปญจโม ภาค ๕,
พระนคร : มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๕๕.
- • ธมมปทคคาถา ตสสา จ อตถวณณา ธมมปทกฎกรถา, ฉฏฐโย ภาค ๖,
พระนคร : มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๕๕.
- • ธมมปทคคาถา ตสสา จ อตถวณณา ธมมปทกฎกรถา, สกตโม ภาค ๗,
พระนคร : มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๕๕.
- • ธมมปทคคาถา ตสสา จ อตถวณณา ธมมปทกฎกรถา, อฏฐโย ภาค ๘,
พระนคร : มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๕๕.

ภาษาบาลีฉบับอักษรไทย

- • ปญฺจสุทฺถนียา นาม มชฺฉิมนิกายภูทกถาย ปฐฺโม ภาโค, ภาค ๑, กรุงเทพฯ :
 โรงพิมพ์ไท, ๒๔๖๓.
- • ปญฺจสุทฺถนียา นาย มชฺฉิมนิกายภูทกถาย พุทฺธิโย ภาโค, ภาค ๒, กรุงเทพฯ :
 โรงพิมพ์ไท, ๒๔๖๓.
- • ปญฺจสุทฺถนียา นาม มชฺฉิมนิกายภูทกถาย ตติโย ภาโค, ภาค ๓, กรุงเทพฯ :
 โรงพิมพ์ไท, ๒๔๖๓.
- • ปรมตฺตโชติกา นาม ขุทฺทกนิกายภูทกถา สุตตนิปาตาวตฺตนา, ปฐฺโม ภาโค,
 ภาค ๑, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศาลาชศฺภผล, ๒๔๖๔.
- • ปรมตฺตโชติกา นาม ขุทฺทกนิกายภูทกถา สุตตนิปาตาวตฺตนา, พุทฺธิโย ภาโค,
 ภาค ๒, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พาณิชย์ศฺภผล, ๒๔๖๔.
- • ปรมตฺตทปปี นาม ขุทฺทกนิกายภูทกถา อุทานวตฺตนา, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 พาณิชศฺภผล, ๒๔๖๔.
- • มโนรตฺตปรีติยา นาม อังคุตฺตรนิกายภูทกถาย ปฐฺโม ภาโค, ภาค ๑,
 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, ๒๔๖๓.
- • มโนรตฺตปรีติยา นาย อังคุตฺตรนิกายภูทกถาย พุทฺธิโย ภาโค, ภาค ๒,
 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, ๒๔๖๓.
- • มโนรตฺตปรีติยา นาย อังคุตฺตรนิกายภูทกถาย ตติโย ภาโค, ภาค ๓,
 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, ๒๔๖๓.
- • มงคลตฺตทปนียา ปฐฺโม ภาโค, ภาค ๑, พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย
 ๒๔๐๔.
- • มงคลตฺตทปนียา พุทฺธิโย ภาโค, ภาค ๒, พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย
 ๒๔๐๐.
- • มิลินฺทปญฺหา, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, ๒๔๖๔.

ภาษาบาลีฉบับอักษรไทย

- • วิสุทธิมคฺคสฺส นาม ปกรณวิเสสสฺส ปฐโม ภาค ๑, พระนคร :
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๗.
- • วิสุทธิมคฺคสฺส นาม ปกรณวิเสสสฺส ทุตฺติโย ภาค ๒, พระนคร :
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๗.
- • วิสุทธิมคฺคสฺส นาม ปกรณวิเสสสฺส ตตฺติโย ภาค ๓, พระนคร :
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๗.
- • สมนฺตปาสาทิกาย นาม วินยฎฺฐกถาย ปฐโม ภาค ๑, พระนคร :
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- • สมนฺตปาสาทิกาย นาม วินยฎฺฐกถาย ทุตฺติโย ภาค ๒, พระนคร :
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- • สมนฺตปาสาทิกาย นาม วินยฎฺฐกถาย ตตฺติโย ภาค ๓, พระนคร :
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- • สทฺถมมปกาสิณี นาม ปฏฺฐสภิกามคฺคฎฺฐกถา มหาวคฺเช ฉฺชาวณฺณนา
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พาณิชย์สุภผล, ๒๕๖๕.
- • สารตฺตปฺปกาสินียา นาม สยฺตฺตนิคฺคายฎฺฐกถาย ปฐโม ภาค ๑,
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, ๒๕๖๓.
- • สารตฺตปฺปกาสินียา นาม สยฺตฺตนิคฺคายฎฺฐกถาย ทุตฺติโย ภาค ๒,
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, ๒๕๖๓.
- • สารตฺตปฺปกาสินียา นาม สยฺตฺตนิคฺคายฎฺฐกถาย ตตฺติโย ภาค ๓,
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, ๒๕๖๓.
- • สมฺมงฺคลวิลาสิณียา นาม ทิฆนิกายฎฺฐกถาย ปฐโม ภาค ๑,
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, ๒๕๖๓.
- • สมฺมงฺคลวิลาสิณียา นาม ทิฆนิกายฎฺฐกถาย ทุตฺติโย ภาค ๒,
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, ๒๕๖๓.

ภาษาบาลีฉบับอักษรไทย

- , สุยามรรณฺวสุส เตปิฏก, เล่ม ๒๗, พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๙๙.
- , สุยามรรณฺวสุส เตปิฏก, เล่ม ๒๘, พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๙๙.
- , สุยามรรณฺวสุส เตปิฏก, เล่ม ๓๑, พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๙๙.
- , สุยามรรณฺวสุส เตปิฏก, เล่ม ๓๓, พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๙๙.
- , สุยามรรณฺวสุส เตปิฏก, เล่ม ๓๔, พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๙๙.
- , สุยามรรณฺวสุส เตปิฏก, เล่ม ๓๖, พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๙๙.

ภาษาบาลีฉบับอักษรโรมัน

Pāli Text Society, ITI-VUTTAKA, London; Oxford University Press, 1948.

..... , UDĀNA, London; Oxford University Press, 1948.

..... , THE AṄGUTTARA-NIKĀYA, 5 Vols., Vol. I. London;
Luzac & Company. Ltd., 1961.

..... , THE AṄGUTTARA-NIKĀYA, 5 Vols., Vol. II. London;
Luzac & Company, Ltd., 1955.

..... , THE AṄGUTTARA-NIKĀYA, 5 Vols., Vol. III. London;
Luzac & Company, Ltd., 1958.

..... , THE AṄGUTTARA-NIKĀYA, 5 Vols., Vol. IV. London;
Luzac & Company, Ltd., 1958.

..... , THE AṄGUTTARA-NIKĀYA, 5 Vols., Vol. V. London;
Luzac & Company, Ltd., 1958.

..... , THE KHUDDAKA-PĀṬIJA TOGETHER WITH ITS COMMENTARY
PARAMATTHA JOTIKĀ I, London; Luzac & Company. Ltd., 1959.

- Pāli Text Society, THE COMMENTARY ON THE DHAMMAPADA, 4 Vols., Vol. I,
 London; Luzac & Company. Ltd., 1970.
- . THE COMMENTARY ON THE DHAMMAPADA, 4 Vols., Vol. II.
 London; Luzac & Company. Ltd., 1970.
- . THE COMMENTARY ON THE DHAMMAPADA, 4 Vols., Vol. III,
 London; Luzac & Company, Ltd., 1970.
- . THE COMMENTARY ON THE DHAMMAPADA, 4 Vols., Vol. IV,
 London; Luzac & Company, Ltd., 1970.
- . THE JĀTAKA TOGETHER WITH ITS COMMENTARY, 7 Vols.,
 Vol. I, London; Luzac & Company, Ltd., 1962.
- . THE JĀTAKA TOGETHER WITH ITS COMMENTARY, 7 Vols.,
 Vol. II, London; Luzac & Company. Ltd., 1963.
- . THE JĀTAKA TOGETHER WITH ITS COMMENTARY, 7 Vols.,
 Vol. III, London; Luzac & Company. Ltd., 1963.
- . THE JĀTAKA TOGETHER WITH ITS COMMENTARY, 7 Vols.,
 Vol. IV, London; Luzac & Company. Ltd., 1963.
- . THE JĀTAKA TOGETHER WITH ITS COMMENTARY, 7 Vols.,
 Vol. V, London; Luzac & Company, Ltd., 1963.
- . THE JĀTAKA TOGETHER WITH ITS COMMENTARY, 7 Vols.,
 Vol. VI, London; Luzac & Company, Ltd., 1964.
- . THE JĀTAKA TOGETHER WITH ITS COMMENTARY, 7 Vols.,
 Vol. VII, London; Luzac & Company. Ltd., 1964.
- . THERA-AND THERI-GĀTHĀ, London; Luzac & Company.
 Ltd., 1965.

- Pāli Text Society, THE DĪGHA NIKĀYA, 3 Vols., Vol. I, London :
Luzac & Company, Ltd., 1967.
- _____. THE DĪGHA NIKĀYA, 3 Vols., Vol. II, London :
Luzac & Company, Ltd., 1966.
- _____. THE DĪGHA NIKĀYA, 3 Vols., Vol. III, London :
Luzac & Company, Ltd., 1960.
- _____. THE MAJJHIMA NIKĀYA, 3 Vols., Vol. I, London :
Luzac & Company, Ltd., 1960.
- _____. THE MAJJHIMA NIKĀYA, 3 Vols., Vol. II, London :
Luzac & Company, Ltd., 1960.
- _____. THE MAJJHIMA NIKĀYA, 3 Vols., Vol. III, London :
Luzac & Company, Ltd., 1960.
- _____. THE VINAYA PITAKAM, 5 Vols., Vol. I, London :
Luzac & Company Ltd., 1969.
- _____. THE VINAYA PITAKAM, 5 Vols., Vol. II, London :
Luzac & Company, Ltd., 1964.
- _____. THE VINAYA PITAKAM, 5 Vols., Vol. III, London :
Luzac & Company Ltd., 1964.
- _____. THE VINAYA PITAKAM, 5 Vols., Vol. IV, London :
Luzac & Company, Ltd., 1964.
- _____. THE VINAYA PITAKAM, 5 Vols., Vol. V, London :
Luzac & Company, Ltd., 1964.
- _____. THE SAMYUTTA-NIKĀYA, 6 Vols., Vol. I, London :
Luzac & Company, Ltd., 1960.

Pāli Text Society, THE SAMYUTTA-NIKĀYA, 6 Vols., Vol. II, London:

Luzac & Company, Ltd., 1970.

_____ . THE SAMYUTTA-NIKĀYA, 6 Vols., Vol. III, London:

Luzac & Company, Ltd., 1960.

_____ . THE SAMYUTTA-NIKĀYA, 6 Vols., Vol. IV, London:

Luzac & Company, Ltd., 1960.

_____ . THE SAMYUTTA-NIKĀYA, 6 Vols., Vol. V, London:

Luzac & Company, Ltd., 1960.

_____ . THE SAMYUTTA-NIKĀYA, 6 Vols., Vol. VI, London:

Luzac & Company, Ltd., 1960.

_____ . SUTTA-NIPĀTA COMMENTARY BEING PARAMATTHAJOTIKĀ II,

Vol. I, London: Luzac & Company, Ltd., 1966.

_____ . SUTTA-NIPĀTA COMMENTARY II OR PARAMATTHAJOTIKĀ II,

Vol. II, London: Luzac & Company, Ltd., 1966.

_____ . SUTTA-NIPĀTA, London; Luzac & Company, Ltd., 1965.

ภาษาอังกฤษ

E.M. Hare, (Translated), THE BOOK OF THE GRADUAL SAYING, 5 Vols.,

Vol. III, London: Luzac & Company, Ltd., 1952.

_____ . THE BOOK OF THE GRADUAL SAYINGS, 5 Vols., Vol. IV,

London: Luzac & Company, Ltd., 1955.

_____ . WOVEN CADENCES OF EARLY BUDDHISTS, London: Luzac &

Company, Ltd., 1947.

F.M. Woodward, (Translated), THE ANTHOLOGIES OF THE PALI CANON, Part II,

London: Luzac & Company, Ltd., 1948.

- F.M. Woodward, (Translated). THE BOOK OF THE GRADUAL SAYINGS, 5 Vols.,
Vol., I, London: Luzac & Company, Ltd., 1951.
- _____ . THE BOOK OF THE GRADUAL SAYINGS, 5 Vols., Vol. V,
London: Luzac & Company, Ltd., 1955.
- _____ . THE BOOK OF THE KINDRED SAYINGS, Part. II, London:
Luzac & Company, Ltd., 1954.
- G.P. Malalasekera, DICTIONARY OF PALI PROPER NAMES, 2 Vols., Vol. I,
2nd ed. London: Luzac & Company, Ltd., 1960.
- _____ . DICTIONARY OF PALI PROPER NAMES, 2 Vols., Vol. II,
2nd ed. London: Luzac & Company, Ltd., 1960.
- I.B. Horner, (Translated), THE BOOK OF THE DISCIPLINE, (Vinaya Pitako),
6 Vols., Vol., (Suttavithanga), The Pali Text Society, London:
Luzac & Company, Ltd., 1949.
- _____ . THE BOOK OF THE DISCIPLINE, (Vinaya-Pitaka),
6 Vols., Vol. II, (Suttavibhanga) The Pali Text Society,
London: Luzac & Company, Ltd., 1940.
- _____ . THE BOOK OF THE DISCIPLINE, (Vinaya-Pitaka),
6 Vols., Vol. III, (Suttavibhanga), The Pali Text Society,
London: Luzac & Company, Ltd., 1942.
- _____ . THE BOOK OF THE DISCIPLINE, (Vinaya-Pitaka),
6 Vols., Vol. IV, (Mahavagga) The Pali Text Society, London:
Luzac & Company, Ltd., 1951.
- _____ . THE BOOK OF THE DISCIPLINE, (Vinaya-Pitaka),
5 Vols., Vol. V, (Cullavagga), The Pali Text Society, London:
Luzac Company, Ltd., 1952.

I.B. Horner, (Translated), THE BOOK OF THE DISCIPLINE, (Vinaya-Pitaka),
6 Vols., Vol. VI, (Parivāra), The Pali Text Society, London:
Luzac & Company, Ltd., 1966.

_____ . THE COLLECTION OF THE MIDDLE LENGTH SAYINGS,
3 Vols., Vol. I, London: Luzac & Company, Ltd., 1954.

_____ . THE COLLECTION OF THE MIDDLE LENGTH SAYINGS,
3 Vols., Vol. II, London: Luzac & Company, Ltd., 1957.

_____ . THE COLLECTION OF THE MIDDLE LENGTH SAYINGS,
3 Vols., Vol. III, London: Luzac & Company, Ltd., 1959.

Jean Kennedy and Henry S. Gehman, (Translated), THE MINOR ANTHOLOGIES
OF THE PALI CANON, Part. IV, London: Luzac &
Company, Ltd., 1942.

Mrs. Rhys Davids, (Translated), THE BOOK OF THE KINDRED SAYINGS,
Part I, London: Luzac & Company, Ltd., 1950.

_____ . THE BOOK OF THE KINDRED SAYINGS, Part II, London:
Luzac & Company, Ltd., 1952.

_____ . PSALMS OF THE EARLY BUDDHISTS, I-PSALMS OF THE
SISTERS, London: Oxford University Press, 1948.

Monier-Williams, Sir Monier, SANSKRIT-ENGLISH DICTIONARY, London:
Oxford University Press, 1960.

T.W. Rhys Davids, THE PALI TEXT SOCIETY'S PALI-ENGLISH DICTIONARY,
London: Luzac & Company, Ltd., 1959.

T.W. Rhys Davids, (Translated), DIALOGUES OF THE BUDDHA, Part I,
London: Luzac & Company, Ltd., 1956.

T.W. Rhys Davids and C.A.F. Rhys Davids, (Translated), DIALOGUES OF THE BUDDHA, Part II, London: Luzac & Company, Ltd., 1959.

————— . DIALOGUES OF THE BUDDHA, Part III, London: Luzac & Company, Ltd., 1957.

Wolker, Benjamin, HINDU WORLD AN ENCYCLOPEDIA SURVEY OF HINDUISM, 2 Vols., Vol. I, London: Allen & Unwin, Ltd., 1968.

ภาคผนวก

ภาคผนวก

[๑] เพลงขับของสตรีตักน้ำว่า

ปาดมุลล์ โกกนท	สุริยาโลเกน ตชฺชียเต
เอว มนุสสตคคตา สตุคา	ชราภิเวเคน มीलายนฺติ

แปลว่า "ดอกบัวแดงบานแต่เช้า ถูกแสงอาทิตย์แผดเผาเหี่ยวแห้งไป
ฉับไฉน สัตว์ทั้งหลายได้กำเนินเป็นมนุษย์ย่อมเหี่ยวแห้งไป เพราะอำนาจ
ความแก่ครอบงำ ฉับนั้น"

มยฺกค. ๑/๒๘๔-๒๘๕/๒๗๑.

[๒] เพลงขับของสตรีตำข้าวว่า

ชราย ปริมทหิต เอต	มีลาตจฺฉวิจฺจมนิสฺสิต
มรณณ กิซฺชติ เอต	มจฺจสฺส ขสมามิส คต
กีมีน อาลัย เอต	นนานากุณปุริต
อสุจิภาชน เอต	กภูฏุกฺขนุตสม อิม

แปลว่า "ร่างกายนี้หุ้มด้วยผิวหนังที่เหี่ยวยุบ ถูกความแก่คร่ำคร่าร้ายำยี้
เป็นอาหารของพญามัจจุราช จะแตกสลายไป เพราะความตาย เต็มด้วย
ซากศพนานาชนิด เป็นที่อยู่อาศัยของหมู่หนอน เป็นภาชนะใส่ของไม่สะอาด
บุคคอคควรพิจารณาเห็นร่างกายนี้เป็น เหมือนกับท่อนหิน"

มยฺกค. ๑/๒๘๔-๒๘๕/๒๗๑.

[๓] ไชยปริตต์ คือคำภาวนาป้องกันอันตรายของนกงูทอง ได้แก่กนกงูทองภาวนาทุกเช้า-เย็น
ย่อมพ้นภัยอันตรายดังนี้

ก. นกงูทองภาวนาเมื่อพระอาทิตย์ขึ้นในตอน เช้าก่อนบินออกหากินว่า

อุเทตยญจุขมา เอกราชา

หริสฺสวณฺโณ ปฐฺวิปฺปกาสฺโส

ตํ ตํ นมสฺสสามิ หริสฺสวณฺณํ ปฐฺวิปฺปกาสฺสํ

คฺยชฺช คฺคฺคฺตา วิหเรมฺ ทิวสํ

เย พุราหฺมณา เวทคฺ สพฺพธฺมฺเม

เต เม นโม เต จ มํ ปาลยนฺตุ

นฺมตฺถ พุทฺธานํ นมตฺถ โพธิยา

นโม วิมุตฺตานํ นโมวิมุตฺตียา

อิมํ โส ปริตฺตํ กถฺวา โมโร จรติ เอสนา

ฐ.ชา. ๒๓/๑๖๓/๕๓

พระอาทิตย์ (เอกราชา) มีตา มีสีประ

คฺยทองคำ แม่รังสีไปหัวพิภพ กำลังขึ้นไปอยู่

ตั้งนั้นข้าพเจ้านมนัสการพระอาทิตย์ ซึ่งมีสีดั่ง

ทอง ล่องแสงไปหัวพิภพนั้น วันนี้ พวกสมณ

พราหมณ์ผู้รู้ธรรมทั้งปวง ได้รับการคุ้มครอง

รักษาจากพระอาทิตย์นั้นในกลางวัน ข้าพเจ้า

ขอนอบน้อมสมณพราหมณ์เหล่านั้นและขอ

สมณพราหมณ์เหล่านั้นจงอภิบาลรักษาข้าพเจ้า

ขอความนอบน้อมจงมีแก่ท่านผู้รู้ทั้งหลาย

ขอความนอบน้อมจงมีแก่ปัญญา เครื่องตรัสรู้

ของท่านเหล่านั้น ขอความนอบน้อมจงมีแก่

ท่านที่หลุดพ้นจากกิเลสและขอความนอบน้อม

จงมีแก่ภิกษุ เครื่องทำให้หลุดพ้นนั้น ครั้น

นกงูทองนั้นกล่าวคำป้องกันภัยอันตรายดังนี้

แล้ว จึงเที่ยวหากินในกลางวัน.

ข. นกงูทอง เมื่อพระอาทิตย์ตกในตอนเย็น ก่อนพักผ่อนที่ต้นไม้ ต้นโคต้นหนึ่ง ก็ภาวนาว่า

อเปตยญจุขมา เอกราชา

หริสฺสวณฺโณ ปฐฺวิปฺปกาสฺโส

ตํ ตํ นมสฺสสามิ หริสฺสวณฺณํ ปฐฺวิปฺปกาสฺสํ

คฺยชฺช คฺคฺคฺตา วิหเรมฺ รัตติ

เย พุราหฺมณา เวทคฺ สพฺพธฺมฺเม

เต เม นโม เต จ มํ ปาลยนฺตุ

พระอาทิตย์ (เอกราชา) มีตา มีสีประ

คฺยทองคำ แม่รังสีไปหัวพิภพ กำลังตกไปอยู่

ตั้งนั้น ข้าพเจ้านมนัสการพระอาทิตย์ ซึ่งมีสี

ดั่งทองล่องแสงไปหัวพิภพนั้น

นมตฤ พุทธานัน นมตฤ โพธิยา
 นโม วิมุตตานัน นโม วิมุตตียา
 อิมํ โส ปริศฺตุํ กตฺวา โมโร วาสมกปฺปยิ

พ.ชา. ๒๗/๑๖๘/๕๔

วันนี้ พวกสมณพราหมณ์ผู้รู้ธรรมทั้งปวง
 ได้รับการคุ้มครองรักษาจากพระอาทิตย์นั้น
 ในกลางคืน ข้าพเจ้าขอนอบน้อมสมณพราหมณ์
 เหล่านั้นและขอสมณพราหมณ์เหล่านั้นจงอภิ
 บาลรักษาข้าพเจ้า ขอความนอบน้อมจงมีแต่
 ท่านผู้รู้ทั้งหลาย ขอความนอบน้อมจงมีแก่
 ปัญญา เครื่องตรัสรู้ของท่านเหล่านั้น ขอ
 ความนอบน้อมจงมีแต่ท่านที่หลุดพ้นจากกิเลส
 และขอความนอบน้อมจงมีแก่ภิกษุ เครื่อง
 ทำให้หลุดพ้นนั้น ครั้นนกงูงทองนั้นกล่าว
 คำป้องกันภัยอันตรายดังนี้แล้ว ได้พักอาศัย
 อยู่ในกลางคืน

[๔] คำเต็มของคำว่า พุ. ส. น. โส. ซึ่งเรียกกันว่า "หัวใจเปรต" ดังต่อไปนี้

พุ. เป็นพยางค์ต้นของคำยาหนึ่งคำยา ที่สวดวันรกตบหนึ่งจะกรวดมูลให้
 พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสำนึกในการที่พระองค์จะทรงกระทำปรทาร
 กรรมว่า

ทฺชชฺชิตฺตมชฺชิตฺตวิมฺหา

เยสนฺโน น ททามฺหฺเส

วิชฺชมาเนสุ โภเคสุ

ทีปํ นากมฺห อฏฺฏโน

แปลว่า "เมื่อโภคทรัพย์พวกเรามี พวกเราไม่ทำทาน ไม่ทำที่พึงแก่คน
 พวกเราจึงดำรงชีวิตอยู่อย่างลำบากในบัดนี้"

ส. เป็นพยางค์ต้นของคาถาหนึ่งคาถา ที่สัตว์นรกอีกตนหนึ่ง จะกราบทูลให้
พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสำนักในการที่พระองค์จะทรงกระทำปรหการ
กรรมว่า

สกุฎิวาสสทสสาปิ

ปริปัญณานิ สพพโธ

นิริเย ปจจมานานิ

กทา อนโต ภริสสุตติ

แปลว่า "เมื่อพวกเราหมกมุ่นอยู่ในนรกหกหมื่นปีเต็ม ไม่รู้ว่าเมื่อไรจะสิ้นสุดเสียที"

น. เป็นพยางค์ต้นของคาถาหนึ่งคาถา ที่สัตว์นรกอีกตนหนึ่ง จะกราบทูลให้
พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสำนักในการที่พระองค์จะทรงกระทำปรหการกรรมว่า

นตถิ อนโต ภูโต อนโต

น อนโต ปฐิทสสุตติ

ตทา หิ ปกตํ ปาปํ

มม ตยฺหญจ มาริส

แปลว่า "นี่แน่ะสุเจ้าเอ๋ย เราและท่านได้ทำความชั่วไว้ ณ บัดนั้น ความชั่วนั้นให้ผล
ไม่สิ้นสุด มันจะให้ผลสิ้นสุดต่อเมื่อไรเล่า ในเมื่อที่สุดของความชั่วไม่ปรากฏ"

โส. เป็นพยางค์ต้นของคาถาหนึ่งคาถา ที่สัตว์นรกอีกตนหนึ่ง จะกราบทูลให้
พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสำนักในการที่พระองค์จะทรงกระทำปรหการ
กรรมว่า

โสหํ นูน อิติ คนฺตวา

โยนิ อทฺธาน มานุสี

วทญฺญ ลิลสมฺปนฺโน

กาหามิ กุสลํ พหุ

แปลว่า "แน่ะอนที่เดียว ถ้าพวกเราพ้นจากนรกนี้แล้ว ได้กำเนิดเป็นมนุษย์ จะรู้จัก
ค่าที่อื่นของผู้อื่น จะสมบูรณ์ด้วยศีล และจะสร้างสมความดีไว้ให้มาก ๆ "

ช. เปต. ๒๖/๑๓๔/๒๔๗;

ชา. อ. ๔/๒๔๔; ธ. อ. ๓/๑๐๓-๑๐๔.

[๕]^๑ โลกคือปราสาทสวรรค์หรือหมู่สัตว์ กำหนดโดยขอบเขตบ้าง ไม่กำหนดบ้าง ๓ ประการ คือ

๑. สงขารโลก = โลกคือสังขาร ได้แก่สภาวะธรรมทั้งปวงที่ไม่มีการปรับปรุงแต่งตามปัจจัย
๒. สัตตโลก = โลกคือหมู่สัตว์ ได้แก่บรรดาสัตว์ทุกประเภทที่เกิดมาในโลกนี้
๓. โอกาสโลก = โลกอันกำหนดด้วยโอกาส, โลกอันมีในอวกาศ, จักรวาล

วิสุทธิ. ๑/๒๖๒; ที.อ. ๒/๓๑๕;

ม.อ. ๒/๒๖๔.

[๖]^๒ โลกคือหมู่สัตว์, สัตวโลก มี ๓ ประการ คือ

๑. มนุสสโลก = โลกคือหมู่มนุษย์
๒. เทวโลก = โลกคือหมู่เทพ, สวรรค์ชั้นกามาพจรทั้ง ๖ ชั้น
๓. พรหมโลก = โลกคือหมู่พรหม, สวรรค์ชั้นพรหม.

ที.อ. ๑/๒๑๔; ม.อ. ๒/๒๖๔.

[๗]^๓ โลกคือภพเป็นที่อยู่ของหมู่สัตว์, ของสัตวโลก มี ๓ ประการ คือ

๑. กามโลก = ภพสถานที่อยู่ของหมู่สัตว์ที่เสพกาม คือ อบายภูมิ, มนุษย์ และกามาพจรสวรรค์ทั้ง ๖ ชั้น
๒. รูปโลก = ภพสถานที่อยู่ของหมู่รูปพรหมหรือภูมิแห่งจิตใจของผู้ที่ได้รูปฌาน ๔ หรือ ๕ (คือ ปฐมฌาน, ทุตติยฌาน, ตติยฌาน, จตุตถฌานและปัญจฌาน)
๓. อรูปโลก = ภพสถานที่อยู่ของหมู่อรูปพรหม หรือภูมิแห่งจิตใจของผู้ที่ได้ อรูปฌาน ๔ (คือ อากาสนัญญาตนฌาน, วิญญาตนัญญาตนฌาน, อากิญจัญญาตนฌาน และเนวสัญญานาสัญญาตนฌาน)

ที.ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๒๘; ม.ม. ๑๒/๔๔๘/๔๓๕.

หมายเหตุ ผู้เขียนเคยสงสัย "อรูปพรหม" ว่า ถ้าไม่มีรูปจะรู้กันอย่างไรว่าเป็นอะไร ความเข้าใจปัจจุบันนี้ก็ยังไม่รับรองว่าถูกต้อง แต่เข้าใจว่า รูปนั้นมี แต่ทำหน้าที่ของรูปได้ไม่เต็มที่ อุปมาเหมือนคนสองคน เดินตามหลังกัน คนเดินนำหน้าบอกคนเดินหลังว่า ถอดรองเท้า ถัดมีน้ำ คนเดินหลังพูดขึ้นว่า ดีแล้ว เราจะได้อาบน้ำ คนนำหน้าบอกอีกว่า ไม่มีน้ำ จะเห็นได้ว่า น้ำมีพอเปียกรองเท้า แต่มีไม่พออาบ ฉะนั้น พรหมจำพวกนี้ เรามักพูดกันเสมอว่า "พรหมลูกพิศ"

[๔] อุปมาคือการเปรียบเทียบหรือข้อเปรียบเทียบการบำเพ็ญเพียรของสมณพราหมณ์สามจำพวก กับไม้สามประเภท มีอยู่ ๓ ข้อ คือ

๑. สมณพราหมณ์พวกที่ไม่หลีกออกจากกาม ยังมีความพอใจรักใคร่ในกาม แม้พยายามพากเพียรอย่างแรงกล้า ก็หาตรัสรู้ไม่ เปรียบเหมือนไม้สดที่ชุ่มด้วยยาง และแช่อยู่ในน้ำ คนนำเอาไม้ชิ้นไปใส่ไฟ ก็หาทำให้ไฟเกิดขึ้นไม่

๒. สมณพราหมณ์พวกที่หลีกออกจากกาม แต่ใจยังเยื่อใยรักใคร่ในกาม แม้พยายามพากเพียรอย่างแรงกล้าก็หาตรัสรู้ไม่ เปรียบเหมือนไม้สดชุ่มด้วยยาง แม้อยู่ไกลน้ำคนนำเอาไปใส่ไฟ ก็หาทำให้ไฟเกิดขึ้นไม่

๓. สมณพราหมณ์พวกที่หลีกออกจากกาม และจิตใจไม่รักใคร่อาลัยในกาม พยายามทำความเพียร ย่อมตรัสรู้ได้ เปรียบเหมือนไม้แห้งและอยู่ไกลน้ำ คนนำไม้ชิ้นไปใส่ไฟ ย่อมทำให้ไฟเกิดขึ้นได้

ม.ญ. ๑๒/๔๑๔-๔๑๖/๔๔๗-๔๕๐.

[๕] นาสนะ คือกิริยาอาการที่ท้าวผู้กระทำผิดให้ออกจากศาสนา หรือให้ฉิบหายไปจากศาสนา มี ๓ ประการ คือ

๑. ลิงคนาสน = กิริยาที่ทำให้ฉิบหายจากเพศ เช่น ภิกษุประพฤติผิดสมณสารูป ถูกสงฆ์ให้สึกไปเรียกว่า นาสนะเพศ

๒. สมุโภคนาสน = กริยาที่ทำให้ฉิบหายจากการกินร่วมกัน เช่น ภิกษุสงฆ์
ไม่ยอมกินร่วมกับภิกษุผู้ประพฤติดีกรินัย
๓. ส้วาสนาสน = กริยาที่ทำให้ฉิบหายจากการอยู่ร่วมกัน เช่น ภิกษุสงฆ์
ไม่ยอมอยู่ร่วมก็ร่วมกรรมกับภิกษุผู้ประพฤติดีกรินัย

วินัยมุข เล่ม ๓ หน้า ๒๓๑.

[๑๐] คุณสมบัติของบิณฑบาต คือบิณฑบาตมีรูปการะแก่งลูกที่ยังเล็ก เป็นทารกนอนแบเบาะอยู่

มี ๓ ประการ คือ

๑. อาปาทกา = ให้ชีวิต คือ พ่อแม่เลี้ยงลูก โดยเอาชีวิตของตนเข้า
แลก เพื่อชีวิตลูก
๒. โปสกา = ให้ร่างกาย ด้วยการเลี้ยงดูรักษา โดยเฉพาะแม่ให้
ลูกดื่มเลือดในหทัย (น้ำนม) ของตน ให้ลูกมีร่างกาย
เจริญเติบโตขึ้น
๓. อิมสฺส โลกสฺส ทสฺเสตารโ = ให้โลกนี้แก่ลูก คือพ่อแม่ไม่ฆ่าลูกตั้งแต่ออกแต่ออก
เลี้ยงดูมาจนโตใหญ่ ได้เห็นความตระการหรูหราและ
ความแปรเปลี่ยนของโลกนี้ เพราะอาศัยพ่อแม่

อง. ทุก. ๒๐/๒๗๔/๗๔๖,

อง. อ. ๒/๓๔-๓๖.

[๑๑] ทิฏฐิ คือความเห็นผิด, ถือผิด มี ๓ ประการ คือ

๑. อภิรียทิฏฐิ = ความเห็นว่าไม่เป็นอันทำ เห็นว่าการกระทำไม่มีผล
เห็นว่าการกระทำเป็นสักว่าทำเท่านั้น เป็นความเห็น
ที่ปฏิเสธผล
๒. อเหตุกทิฏฐิ = ความเห็นว่าไม่มีเหตุ เห็นว่าสิ่งทั้งหลายไม่มีเหตุ
ปัจจัย จะดีก็ดีเอง จะชั่วก็ชั่วเอง เป็นความเห็นที่
ปฏิเสธเหตุ

๓. นตฤทธิภูมิ = ความเห็นว่าไม่มี เห็นว่าไม่มีการกระทำและผล
ของการกระทำ หรือเห็นว่าไม่มีสภาวะที่กำหนดเอา
เป็นหลักได้ เป็นความเห็นที่ปฏิเสธทั้ง เหตุและผล

ม.ม. ๑๓/๑๐๕/๑๑๑.

[๑๒] ปฏิสัมภิตา คือปัญญาแตกฉาน มี ๔ ประการ คือ

๑. อตฺถปฏิสัมภิตา = ปัญญาแตกฉานในอรรถ, ปรีชาแจ้งในความหมาย,
เห็นข้อความหรือความย่อก็สามารถแยกแยะ อธิบาย
ขยายออกไปได้โดยพิสดาร เห็นเหตุอย่างหนึ่งก็
สามารถคิดแยกแยะกระจาย เชื่อมโยงต่อออกไปได้
จนล่วงรู้ถึงผล
๒. ธมฺมปฏิสัมภิตา = ปัญญาแตกฉานในธรรม, ปรีชาแจ้งในหลัก, เห็น
อรรถาธิบายพิสดารก็สามารถจับใจความมาตั้งเป็น
กระทู้หรือหัวข้อได้ เห็นผลอย่างหนึ่งก็สามารถสืบสาว
กลับไปหาเหตุได้
๓. นิรุตติปฏิสัมภิตา = ปัญญาแตกฉานในนิรุตติ, ปรีชาแจ้งในภาษารู้ศัพท์
ถ้อยคำบัญญัติ และภาษาต่าง ๆ เข้าใจและเห็นตาม
ได้
๔. ปฏิภาณปฏิสัมภิตา = ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ, ปรีชาแจ้งในความคิดค้น
การ มีไหวพริบ ชิมซาบในความรู้ที่มีอยู่ เอาเชื่อม
โยงเข้าสร้างความคิดและเหตุผลขึ้นใหม่ ใช้ประ
โยชน์ให้สบบเหมาะ เข้ากับกรณี เข้ากับเหตุการณ์

อง. จตุตตก. ๒๑/๑๗๒/๒๑๖, ข. ปฏิ.

๓๑/๒๖๘/๑๗๕; อภิ.วิ. ๓๕/๗๘๔/๔๐๐.

อธิบายภาษาไทยจาก พจนานุกรมพุทธศาสตร์
ของพระราชวรมณี หน้า ๕๐ ข้อ [๑๓๖]

[๑๓] สุขของคฤหัสถ์หรือคหิสุข หรือกามโลกิสุข ได้แก่ สุขของชาวบ้าน สุขที่ชาวบ้านควรพยายาม เข้าถึงให้ได้สม่าเสมอ, สุขอันชอบธรรมที่ผู้ครองเรือนควรมีควรเป็น มีอยู่ ๔ ประการ คือ

๑. อตถิสุข = สุขเกิดจากความมีทรัพย์ คือความภูมิใจ เอิบอímใจว่า ตนมีโภคทรัพย์ที่ได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรง ความขยันหมั่นเพียรของตนและโดยชอบธรรม
๒. โภคิสุข = สุขเกิดจาก การใช้จ่ายทรัพย์ คือความภูมิใจ เอิบอímใจว่า ตนใช้ทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบธรรมเลี้ยงชีพเลี้ยงผู้ที่ควรเลี้ยง และบำเพ็ญประโยชน์
๓. อนณิสุข = สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ คือความภูมิใจ เอิบอímใจว่าตนมีความประพฤติสุจริต ไม่บกพร่องเสียหายใคร ๆ ตีเคียนไม่ได้ทั้งทางกาย ทางวาจาและทางใจ
๔. อนวชชสุข = สุขเกิดจากความประพฤติที่ไม่มีโทษ คือ ความภูมิใจ เอิบอímใจว่า ตนมีความประพฤติสุจริต ไม่บกพร่องเสียหายใคร ๆ ตีเคียนไม่ได้ทั้งทางกาย ทางวาจาและทางใจ

อง. จตุกก. ๒๑/๒๒/๔๘. อธิบายภาษาไทย จาก พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ของพระราชวรมณี หน้า ๑๑๑ ข้อ [๑๖๖]

[๑๔] อนายได้แก่ภาวะหรือที่อันปราศจากความเจริญ มี ๔ อย่าง คือ

๑. นิรย = นรก, สภาวะหรือที่อันไม่มีความสุขความเจริญ, ภาวะเจ้าร้อนกระวนกระวาย
๒. ตีรจฉานโยนิ = กำเนิดเตี้ยรฉาน พวกมีตมัวโง่เขลา
๓. ปิตติวิสัย = แคนเปรด, ภูมิแห่งผู้หิวกระหายไร้สุข.
๔. อสุรกาย = พวกอสูร, พวกหวาดหวั่นไร้ความรื่นเริง

ข. อิติ. ๒๕/๒๗๓/๓๐๑. อธิบายภาษาไทย จาก พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ของพระราชวรมณี หน้า ๑๑๕, ข้อ [๑๖๔]

[๑๔] อริยมผล คือผลที่เกิดขึ้นเนื่องมาจากการละกิเลสได้ด้วยมรรค, ธรรมารมณอันพระอริยะพึงเสวย ที่เป็นผลเกิดเองในเมื่อกิเลสสิ้นไปด้วยอำนาจมรรคนั้น ๆ มี ๔ ประการ คือ

- | | | |
|----------------|---|--|
| ๑. โสตาปัตติผล | = | ผลแห่งการเข้าถึงกระแสที่นำไปสู่พระนิพพาน, ผลอันพระโสดาบันพึงเสวย |
| ๒. สกทาคามีผล | = | ผลอันพระสกทาคามีพึงเสวย |
| ๓. อนาคามีผล | = | ผลอันพระอนาคามีพึงเสวย |
| ๔. อรหัตผล | = | ผลอันพระอรหันต์พึงเสวย |

ที่.ป.า. ๑๑/๒๔๒/๒๔๐; อภิ. วิ. ๓๔/

๘๓๗/๔๕๕; อธิบายภาษาไทย จาก

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ของพระราชจรมณี

หน้า ๕๔ ข้อ [๑๔๔]

[๑๖] อริยมรรค ๘ อย่างละสังโยชน์ ๑๐ ประการ คือ

- | | | |
|-----------------|---|--|
| ๑. โสตาปัตติมคค | = | มรรคอันให้ถึงกระแสที่นำไปสู่พระนิพพานที่แรก, มรรคอันถึงความ เป็นพระโสดาบัน เป็นเหตุละสังโยชน์ ๓ คือ สักกายทิฏฐิ, วิจิกิจจา และสีลัพพตปรามาส. |
| ๒. สกทาคามีมคค | = | มรรคอันให้ถึงความ เป็นพระสกทาคามีเป็นเหตุละสังโยชน์ ๓ ข้อต้นกับทวาราคะ โทสะ และโมหะให้เบาบางลง |
| ๓. อนาคามีมคค | = | มรรคอันให้ถึงความ เป็นพระอนาคามี เป็นเหตุละสังโยชน์เบื้องต่ำทั้ง ๔ ได้ |
| ๔. อรหัตมคค | = | มรรคอันให้ถึงความ เป็นพระอรหันต์ เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ทั้ง ๑๐ ประการ |

อภิ.วิ. ๓๔/๘๓๗/๔๕๓; อธิบายภาษาไทย

จากพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ของพระราชจรมณี

หน้า ๕๔ ข้อ [๑๕๓] และควรดูสังโยชน์ ๑๐ ในเล่มนี้ประกอบด้วย.

[๑๗] บุคคลที่เห็นพระพุทธเจ้าแล้ว เสื่อมใส มี ๔ จำพวก คือ

๑. รูปอุปมาธัมมา = พวกที่ยึดถือรูปร่าง เป็นสำคัญ พอเห็นพระอังกาพพ
แปลงปลั่งดังทองคำธรรมชาติประดับด้วยลักษณะนา
พัญชนะก็ เสื่อมใส
๒. โสมอุปมาธัมมา = พวกที่ยึดถือพระสุรเสียงอันไพเราะปานเสียงพรหม
เป็นสำคัญ พอได้ยินเสียงยกย่องพระคุณและเสียง
ประกาศธรรมของพระพุทธองค์ก็ เสื่อมใส
๓. อุชุปมาธัมมา = พวกที่ยึดถือความมั่งคั่ง สันโดษ เป็นสำคัญ พอเห็น
ความ เศร้าหมองแห่งจักร เป็นต้นก็ เสื่อมใสว่า เหมาะ
สมแท้ที่เป็นนักบวช ลอนผู้อื่นให้ปล่อยวางเมื่อพระองค์
ปล่อยวางแล้ว เช่นนี้สมควรยิ่ง
๔. ธมมอุปมาธัมมา = พวกที่มีเหตุผล พอฟังคำสั่งสอนที่สมเหตุผลสมควรก็ เสื่อมใส

ธ.ธ. ๕/๑๐๓.

[๑๘] สาธุธรรม คือธรรมหรือข้อปฏิบัติของคนดี มี ๔ ประการ คือ

๑. ยาทานุยายี = ผู้เดินไปตามทางที่ท่านเดินแล้ว คือควรทำประโยชน์
แก่ผู้ที่ไม่รู้จักมักคุ้น เชื่อ เชิญให้เขานั่งเหนือที่นั่ง ชื่อ
ว่าเดินตามทางที่ท่านเดินแล้ว.
๒. น ตสฺส ปาปํ มนสาปิ จินตเย = ผู้ไม่คิดชั่วต่อผู้มีพระคุณ คือไม่คิดร้ายผู้ให้ที่อยู่
อาศัยแม้เพียงคนเดียว และให้ข้าวรับประทาน และ
ให้น้ำดื่ม ส่วนผู้คิดร้ายเรียกว่า "ผู้เผาฟ้ามืออัน
ชุ่ม" บ้าง "ผู้ประทุษร้ายมิตร" บ้าง

๓. น ตสฺส สาขํ ภณฺเษยฺย = ผู้ไม่หักรันทิ้งไม้ที่ตนได้ปักนั่งนอนใ้ร่มเงา คือ
เมื่อได้อาศัยร่มเงาของตนไม้ใด ก็ไม่ควรทำลาย
ร่มเงาของตนไม้นั้น คนที่ทำลายเรียกว่า "ผู้ทำร้าย
มิตรเป็นคนชั่ว"
๔. ตาสํ วสํ อสตี น คจฺเจ = ผู้ไม่ตกอยู่ในอำนาจของสตรีที่ชื่อว่า อสตี คือผู้ไม่มี
คุณสมบัติของสตรี

พ. ขา. ๒๘/๔๕๖/๓๔๘-๓๔๙,

ขา. อ. ๑๐/๒๔๔-๒๔๕.

[๑๔] มิตรปฏิรูป คือ คนเทียมมิตร มี ๔ จำพวก คือ

๑. อณฺฑตฺตฤโ อมิตฺโต มิตฺตปฏิรูปโก เวทิตฺโพ
= คนเห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว ฟังทราบเถิดว่าไม่ใช่มิตร
เป็นมิตรเทียม
๒. วจฺปรโม อมิตฺโต มิตฺตปฏิรูปโก เวทิตฺโพ
= คนดัดแต่พูด ฟังทราบเถิดว่า ไม่ใช่มิตร เป็นมิตรเทียม
๓. อณฺปิยภาณี อมิตฺโต มิตฺตปฏิรูปโก เวทิตฺโพ
= คนประจบสอพลอ ฟังทราบเถิดว่าไม่ใช่มิตร เป็น
มิตรเทียม
๔. อปายสหาโย อมิตฺโต มิตฺตปฏิรูปโก เวทิตฺโพ
= คนชักชวนในทางฉิบหาย ฟังทราบเถิดว่าไม่ใช่มิตร
เป็นมิตรเทียม

ที.ปา. ๑๑/๑๘๖/๑๘๘.

[๒๐] สามีพึงบำรุงภรรยา ๔ สถาน คือ

๑. สมุมานนาย = ด้วยยกย่องนับถือว่าเป็นภรรยา
๒. อวิมานนาย = ด้วยไม่ดูหมิ่น
๓. อนติจริยาย = ด้วยไม่ประพฤตินอกใจ
๔. อีสสุริยโอสสุเคน = ด้วยมอบความเป็นใหญ่ให้
๕. อลงการานุปุทาเนน = ด้วยให้เครื่องแต่งตัว

ที. ปา. ๑๑/๒๐๑/๒๐๔.

[๒๑] ภรรยาช่วยเหลือสามี ๕ สถาน คือ

๑. สุสวัหิตกมมุนตา จ โหติ = จัดการงานดี
๒. สสงฺกหิตปริชนา จ = สงเคราะห์คนใกล้ชิดสามีดี
๓. อนติจารินี = ไม่ประพฤตินอกใจ
๔. สมุภตญจ อนุรุษติ = รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ไว้
๕. ทกฺษา จ โหติ อนลสา สพฺพกิจฺจ เจสุ
= เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง

ที. ปา. ๑๑/๒๐๑/๒๐๔.

[๒๒] เบญจกัลยาณี คือ สตรีที่มีความงาม ๕ ประการ คือ

๑. เกสกลยาณ = ผมงามประหนึ่งกำทางนกยูงรำแพน เมื่อสยายปล่อย
ลงไปจดชายผ้านุ่ง ปลายผมตวัดงอนขึ้น
๒. มัสกกลยาณ = เนื้องาม คือเนื้อที่โคนหิน (เหงือก) สีสวยปานผล
มะตูมสุก เรียบสนิท
๓. อมฺฐิกกลยาณ = กระดูกงามคือ หันขาวสะอาดเสมอเรียบไม่ขรุขระ
งามเสมือนระเบียบเพชรที่เขายกวางเรียงกัน และ
เสมอเหมือนรอยจักของสังข์ที่ขัดดีแล้ว

๔. ฉวิกลยาย = ผีวางม คือฉวีวรรณของสตรีคำ ไม่ห่างด้วยซีแมลง
วันเป็นต้น คำสันทนาเสนาหาประหนึ่งสินิลบล ฉวีวรรณ
ของสตรีชาวเหมือนเผือกกรรณิกการ
๕. วัยกลยาย = วัยงาม คือสตรีที่มีความงามอย่างนี้ แม้จะคลอด้ง
สิบครึ่งก็ยังดูไม่ว่างเลยความเป็นสาว เหมือนกับ
คลอด้งเพียงคราวเดียว

ช.อ. ๓/๕๐.

[๒๓] การเปรียบเทียบองค์ ๔ ประการของภิกษุกับองค์ ๔ ประการของพระราชา ดังนี้

๑. ทรัพย์ของภิกษุบริสุทธิ์ เปรียบกับ การประสูติบริสุทธิ์ทั้งสองฝ่าย คือ ฝ่ายพระชนก
และฝ่ายพระชนนีของพระราชา
๒. ความเป็นพหูสูตของภิกษุ เปรียบกับความมีพระราชทรัพย์มากมายของพระราชา
๓. ความพากเพียรอย่างแรงกล้าของภิกษุ เปรียบกับความมีจตุรงคเสนากองทัพใหญ่
ของพระราชา
๔. ความมีปัญญาสามารถตัดกิเลสของภิกษุ เปรียบกับความมีบุญพลแก้วคือปริมาณที่แสน
ฉลาดของพระราชา
๕. การอบรมจิตให้เกิดวิมุตติหลุดพ้นจากกิเลสทุกประการ เปรียบกับความเป็นผู้ร้ง
พร้อมด้วยพระอิสริยยศมหาศรัยอันสูงส่งของพระราชา

อง. ญจก. ๒๒/๑๓๔/๑๗๐-๑๗๑.

[๒๔] สถานที่ที่พระนางสิวลีทรงสร้าง เจดีย์สถานไว้เป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงพระมหาชนก
๕ แห่ง คือ

๑. สถานที่ที่พระมหาชนกตรัสบอกช่างลูกกรให้กราบหูลพระนางสิวลีให้เสด็จกลับ
๒. สถานที่ที่พระมหาชนกตรัสบอกให้เด็กหญิงกราบหูลพระนางสิวลีให้เสด็จกลับ
๓. สถานที่ที่พระมหาชนก ตรัสบอกให้นารทดาบสบอกพระนางสิวลีให้เสด็จกลับ



๔. สถานที่ที่พระมหาชนกตรัสบอกให้มิกข์ขึ้นคาบสบอกพระนางสีวลีให้เสด็จกลับ
๕. สถานที่ที่พระมหาชนกทรงเสวยเนื้อที่สุนัขคาบพาดกหล่นอยู่

ชา.อ. ๔/๑๐๔-๑๑๒.

[๒๕] ลักษณะคือการกำหนดรู้ว่าเป็นนางยักษ์ก็มี ๕ ประการ คือ

๑. อกข์นี้ อนิมิตสตาย จ = มีนัยน์ตาไม่กระพริบ
๒. รตตตาย จ = มีนัยน์ตาแดง
๓. นิราสยกตาย จ = มีลักษณะไม่ระวางสงสัย
๔. ฉายาย อ.าเวน จ = ไม่มีเงาตัว
๕. นิลกรุดตาย จ = ไม่มีความกรุณาใด ๆ ทั้งสิ้น

ชา.อ. ๔/๒๓๖.

[๒๖] พระพุทธโฆษาจารย์กล่าวความหมายของ "อรทา" หรือ "ความเป็นพระอรหันต์" ไว้ดังนี้

- | | | |
|--------------------|---|-------------------|
| อารกตตา จ หตตตา | = | กิเลสาริน โส มุณี |
| หตสสารจกกาโร | = | ปัจจยาหินมารโท |
| น รโห กโรติ ปาปานิ | = | อรหนุเคน วุจจตี |

แปลว่า "ชาวโลกเรียกพระนุณีว่า "พระอรหันต์" นั้น เพราะมีความหมาย ๔ ประการ คือ

๑. อารกตตา จ = ไกลจากข้าศึกคือกิเลสทั้งหลาย
๒. หตตตา จ กิเลสาริน = หักรานข้าศึก คือกิเลสทั้งหลาย
๓. หตสสารจกกาโร = หักก่าแห่งลื้อคือ สังสารวัฏได้
๔. ปัจจยาหินมารโท = เป็นผู้ควรรับปัจจัยที่เขานำมาบูชา
๕. น รโห กโรติ ปาปานิ = ไม่ช้อนกระทำความชั่วทั้งหลาย

วินย. อ. ๑/๑๑๔.

[๒๗] การถวายโภชนะคือของกินเท่ากับถวายฐานะ ๕ ประการ คือ

- | | | |
|----------------|---|-------------|
| ๑. อายุ เทติ | = | ถวายอายุ |
| ๒. วณฺเฑ เทติ | = | ถวายผิวพรรณ |
| ๓. สุข เทติ | = | ถวายความสุข |
| ๔. พล เทติ | = | ถวายกำลัง |
| ๕. ปฏิภาณ เทติ | = | ถวายไหวพริบ |

อง. อ. ๑/๔๔๕.

[๒๘] ฐานะที่ลูกปฏิบัติแก่พ่อแม่ ๕ สถาน คือ

- | | | |
|--|---|--|
| ๑. ภโต เนสํ ภริสุสสามี | = | ท่านเลี้ยงมาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ |
| ๒. กิจจํ เนสํ ภริสุสสามี | = | ช่วยทำการทำงานของท่าน |
| ๓. กุลวลํ ฐเปสสามี | = | ดำรงวงศ์สกุลไว้ |
| ๔. ทายชชํ ปฏิปชชามี | = | ประพฤติดนให้เหมาะสมกับความ เป็นทายาท |
| ๕. เปตานํ กาลกตानํ ทกขิมํ อนุปฺปทสุสสามี | = | เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน |

ที.ปา. ๑๑/๑๔๔/๒๐๓.

[๒๙] ทิศ ๖ คือ

- | | | |
|--------------------------------------|---|---|
| ๑. ปุรตถิมมา ทิสสา มาตานิโร เวทิตพพา | = | บิดามารดาควรทราบว่าเป็นทิศเบื้องหน้า |
| ๒. ทกขิมมา ทิสสา อาจริยา เวทิตพพา | = | อาจารย์ทั้งหลายควรทราบว่าเป็นทิศเบื้องขวา |
| ๓. ปังจิมมา ทิสสา ปุตตทารา เวทิตพพา | = | บุตรภรรยาควรทราบว่าเป็นทิศเบื้องหลัง |

๔. อุตตรา ทิส่า มิตตามจจา เวทิตพพา
= มีตฺรและอมตฺย ควฺรทราบว่่า เป็นทิสเช็องช่่าย
๕. เพฏฐิม่า ทิส่า ทาสกมมกร่า เวทิตพพา
= ทาสและกรรมกร ควฺรทราบว่่า เป็นทิสเช็องล่่าง
๖. อุปริม่า ทิส่า สมณพราหมณา เวทิตพพา
= สมณพราหมณฺ์ท้ังหล่่าย ควฺรทราบว่่า เป็นทิสเช็องบน

ที.ปา. ๑๑/๑๔๘/๒๐๒-๒๐๓.

[๓๐] สาราณียธรรมหรือสาร์ณียธรรม คือธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึง, ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน, หลักการอยู่ร่วมกัน มี ๖ ประการ คือ

๑. เมตตากายกรรม = ตั้งเมตตากายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมหมู่คณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง
๒. เมตตาวาจกรรม = ตั้งเมตตาวาจกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนแนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง
๓. เมตตามโนกรรม = ตั้งเมตตามโนกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน
๔. สาธารณโภคี = ได้ของสิ่งใดมาก็แบ่งปันกัน คือเมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อย ก็ไม่หวงไว้ผู้เดียว นำมาแบ่งปันเฉลี่ยแจกจ่าย ให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน (บางทีเรียกขื่อนี้ว่า อัปปฏิวัฑิตโภคี)

๕. สีสสามัญญา = มีศีลบริสุทธิ เสมอกันกับ เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือมีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ
๖. ทิฏฐิสามัญญา = มีทิฐิดีงาม เสมอกันกับ เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญ ที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น สิ้นทุกข์ หรือขจัดปัญหา

ธรรม ๖ ประการนี้ มีคุณคือเป็นสาธาณียะทำให้เป็นที่ระลึกถึง เป็นปิยกรณทำให้เป็นที่รัก เป็นครุกรณทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กลมกลืนเข้าหากัน เพื่อไม่วิวาท เพื่อความสามัคคี และเอกภาพ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ที.ปา. ๑๑/๓๑๗/๒๕๗; อง. ฉกก. ๒๒/๒๔๒-๒๔๓/๓๒๑-๓๒๓; อธิบายภาษาไทย จาก หจนาอนุกรม พุทธศาสตร์ ของพระราชวรมณี หน้า ๑๖๖-๑๖๗ ข้อ [๒๓๑]

[๓๑] ภรรยา ๗ ประเภท คือ

๑. วธสมา หรือ วธกา ภริยา = ภรรยาเสมอด้วยเพศผัว คือมีจิตใจโหดร้าย ไม่ทำประโยชน์แก่สามี รักใคร่ชายอื่น ดูหมิ่นสามี ขวนขวายที่จะฆ่าสามีผู้ยากไร้ เรียกว่า "วธสมา" หรือ "วธกาภริยา"
๒. โจรสมา หรือ โจรภริยา = ภรรยาเสมอด้วยโจร คือชอบผลาญทรัพย์ซึ่งสามีหามา ให้เหลือแม่แต่น้อย เรียกว่า "โจรสมา" หรือ "โจรภริยา"

๓. อยุยสมา หรือ อยุยา ภริยา = ภรรยาเสมอด้วยนาย คือภรรยาที่ไม่อยากทำงาน
เกียจคร้าน กินจุ ทุร้าย หยาบคาย พุดแต่คำเล่า
ร้ายหยาบช้า มักประณามผู้อื่นบ่อย ๆ เรียกว่า
"อยุยสมา" หรือ "อยุยาภริยา"
๔. มาตุสมา หรือ มาตาภริยา = ภรรยาเสมอด้วยแม่ คือเอื้อเฟื้อเกื้อกูล เอ็นดู
สงสารเพื่อนมนุษย์ทุกเมื่อ คอยเลี้ยงดูสามี เหมือน
แม่เลี้ยงลูก คอยรักษาทรัพย์สินที่สามีหามาได้ เรียก
ว่า "มาตุสมา" หรือ "มาตาภริยา"
๕. ภคินีสมา หรือ ภคินีภริยา = ภรรยาเสมอด้วยพี่น้องหญิง คือเคารพนับถือสามี
ตนเหมือนกับตนเป็นน้องสาว รู้จักละเอียดความชั่ว
อยู่ภายใต้กรอบของสามี เรียกว่า "ภคินีสมา"
หรือ "ภคินีภริยา"
๖. สขีสมา หรือ สขีภริยา = ภรรยาเสมอด้วยเพื่อน คือภรรยาที่ปราศปราโมทย์
เมื่อเห็นสามีกลับจากที่ทำงาน เหมือนเพื่อนพบ
เพื่อน รู้จักรักษาเกียรติยศของสกุล มารยาทเรียบร้อย
ซื่อสัตย์สุจริตต่อสามี เรียกว่า "สขีสมา"
หรือ "สขีภริยา"
๗. ทาสีสมา หรือ ทาสีภริยา = ภรรยาเสมอด้วยทาสี ภรรยาที่อ่อนโยนอดคดล้น
ไม่ฉุนเฉียว อยู่ในอำนาจของสามี เรียกว่า
"ทาสีสมา" หรือ "ทาสีภริยา"

อง. สดุดก. ๒๓/๖๐/๔๓-๔๔.

[๓๒] ไฟที่คอยเผาผลาญจิตใจและร่างกายของมนุษย์ตัว มี ๗ กอง คือ

๑. ราคคตติ = ไฟที่ราคาความกำหนัดข้อมใจทำให้รักใคร่หลงใหล
ในสตรี ทรัพย์สิน คอยเผาผลาญดวงใจเหมือนไฟ
เผาผลาญฉะนั้น

๒. โทสคติ = ไฟคือโทษะ ความโกรธ คิดจะประทุษร้ายสัตว์ บุคคลและสิ่งของ ทุกรุ่นใหม่ดวงใจให้ร้อน เหมือนไฟ
๓. โมหคติ = ไฟคือโมหะความหลงใหลไม่รู้จริง เห็นดี เป็นชั่ว กลัวสิ่งที่ไม่ควรกลัว มีวเมาลุ่มหลงในอารมณ์ต่าง ๆ คอยเผาผลาญดวงใจให้ทุกรุ่นอยู่ในอารมณ์ต่าง ๆ เหมือนไฟ
๔. อาหุเนยยคติ = ไฟคืออาหุไนยบุคคล คือบุคคลที่ควรเคารพบูชา เช่นบิดามารดา เป็นผู้บุตรธิดาควรเคารพบูชา แต่บุตรธิดาไม่เคารพนับถือ กลับดูหมิ่นเหยียดหยาม การประพฤตินิสิตปฏิบัติชั่วต่อท่านนั้น คอยตามเผาผลาญบุตรธิดาให้ร้อนรุ่ม ยิ่งกว่าจุ่มด้วยไฟธรรมชาติหลายเท่า
๕. คหปตคติ = ไฟคือคหบดี คือบุตรธิดา ทาสกรรมกร ที่พ่อแม่แม่เรือนควรปฏิบัติต่อเขาให้อยู่เย็นเป็นสุข แต่กลับปฏิบัติผิดในคนเหล่านั้น การปฏิบัติผิดนั้นคอยตามเผาผลาญพ่อแม่เรือนให้ร้อนระอุอยู่กับความประพฤติชั่วช้าทารุณนั้น
๖. ทกขิณเขยยคติ = ไฟคือหักขิณเขยยบุคคล ได้แก่สมณพราหมณ์ผู้มีศีล ประพฤติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ชาวโลก แต่ชาวโลกกลับประพฤตินิสิตต่อท่านเหล่านั้น การประพฤตินิสิตนั้นตามไหม้ดวงใจของเขาให้เราร้อน เหมือนไฟ คอยเผาผลาญฉะนั้น

๗. กฏฐกคิ

= ไฟที่เกิดแต่เชื้อเพลิง ได้แก่ไฟจริงที่เผาผลาญทรัพย์สินของมนุษย์ให้วอดวาย แม้ชีวิตร่างกายของมนุษย์เอง ไฟประเภทนี้ย่อมเผาผลาญได้

อง. สดตค. ๒๓/๔๓-๔๔/๔๒-๔๘.

[๓๓] คุณสมบัติของกัลยาณมิตร คือ ความประพฤติอันดีงามของมิตรดี หรือมิตรแท้ ได้แก่ ท่านที่ใครคบหรือเข้าหาแล้ว จะเป็นเหตุให้เกิดความดีและความเจริญแก่ผู้เข้าหาอย่างเดียว ในที่นี้มุ่งเอามิตรประเภทปิตามารดา ครูอาจารย์ หรือพี่เลี้ยงเป็นสำคัญ มีอยู่ ๗ ประเภท คือ

๑. ปิโย = น่ารัก ในฐานะเป็นที่สบายใจและสนิทสนม ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษาได้ถาม
๒. คจ = มีน้ำใจหนักแน่น นำเคารพในฐานะประพฤติสมควร แก่ฐานะให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้ และปลอดภัย
๓. ภาวณีโย = มีภูมิรู้น่ายกย่อง ควรเอาอย่างในฐานะทรงคุณ คือ ความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนอยู่เสมอ
๔. วัตถุประสงค์ จ = รู้จักพูด รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือนเป็นที่ปรึกษาที่ดี
๕. วจนกขโม = อุดหนุนต่อด้วยคำ คือพร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ชักถามทุกอย่างอยู่เสมอ อุดหนุนฟังได้ไม่รู้จักเบื่อ
๖. คมภีรณจ กถ กตตดา = กล่าวชี้แจงแถลงเรื่องต่าง ๆ ที่ลึกซึ้งได้ สามารถให้อธิบายเรื่องยากให้เข้าใจง่ายขึ้น
๗. โน อฏฐาเน นีโยชเย = ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย

อง. สดตค. ๒๓/๓๔/๓๓; อธิบายภาษา

ไทย จากพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ของพระราชวรมุนี หน้า ๑๗๐ ข้อ [๒๓๖]

[๓๔] สัมปรีชธรรม คือธรรมของสัตบุรุษ, ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ, คุณสมบัติของคนดี, ธรรมของผู้ดี มี ๗ ประการ คือ

๑. อมมัญญาตา

= ความรู้จักธรรม รู้หลัก หรือรู้จักเหตุ คือรู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมตา รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล เช่น ภิกษุรู้ว่าหลักธรรมข้อนั้น ๆ คืออะไร มีอะไรบ้าง พระมหากษัตริย์ทรงทราบว่า หลักการปกครองตามราชประเพณีเป็นอย่างไร มีอะไรบ้าง รู้ว่าจะต้องกระทำเหตุอันนี้ ๆ หรือกระทำตามหลักการข้อนี้ ๆ จึงจะให้เกิดผลที่ต้องการอันนั้น ๆ เป็นต้น

๒. อุตถัญญาตา

= ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือรู้จักผล คือรู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้น สืบเนื่องจากการกระทำ หรือความเป็นไปตามหลัก เช่น รู้ว่าหลักธรรมหรือภาสิตข้อนั้น ๆ มีความหมายอย่างไร หลักนั้น ๆ มีความหมายอย่างไร กำหนดไว้หรือพึงปฏิบัติเพื่อประโยชน์อะไร การที่ตนกระทำอยู่มีความมุ่งหมายอย่างไร เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรอย่างใด ดังนี้ เป็นต้น

๓. อุตถัญญาตา

= ความเป็นผู้รู้จักตน คือรู้ว่า เรานั้นว่าโดยฐานะภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความสามารถและคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้มีเท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติให้เหมาะสม และรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป

๔. มตตัญญาตา = ความรู้จักประมาณ คือความพอดี เช่น ฝึกขู้รู้จักประมาณในการรับและบริโภคปัจจัยสี่ คฤหัสถ์รู้จักประมาณในการใช้จ่ายโภคทรัพย์ พระมหากษัตริย์รู้จักประมาณในการลงทัณฑ์อาชญา และเก็บภาษี เป็นต้น
๕. กาลัญญาตา = ความรู้จักกาล คือรู้จักเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการประกอบกิจ กระทำหน้าที่ การงาน เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะเวลา เป็นต้น
๖. ปริสัญญตา = ความรู้จัก บริษัท คือรู้จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม รู้กิจการที่จะประพุดต่อชุมชนนั้น ๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิจการอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น
๗. บุคคลัญญาตา หรือ บุคคลปิโรปรัญญาตา = ความรู้จักกับบุคคล คือความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอรรถาศัย ความสามารถและคุณธรรม เป็นต้น ใคร ๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้น ๆ ด้วยดี ว่าควรจะคบหรือไม่อย่างไร จะใช้ จะตำหนิ ยกย่อง และแนะนำสั่งสอนอย่างไร เป็นต้น

ที.ปา. ๑๑/๓๓๑/๒๖๔; ๔๓๔/๓๑๒;

อง. สดุดก. ๒๓/๖๔/๑๑๔; อธิบายภาษาไทย
จาก พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ของพระราชวรมณี
หน้า ๑๗๓-๑๗๔ ข้อ [๒๔๐]

[๓๕] วัตรบทคือข้อปฏิบัติที่ทำให้เกิดเป็นท้าวสักกเทวราช มี ๗ ประการ คือ

๑. ยาวซีว มาตาเปตติกรโร อสฺสํ = เราต้องเลี้ยงดูพ่อแม่ตลอดชีวิต
๒. ยาวซีว กุเล เขมฺมฐาปาจาเย อสฺสํ = เราต้องอ่อนน้อมถ่อมตนแก่ผู้เจริญที่สุดในตระกูลตลอดชีวิต
๓. ยาวซีว สณฺหาโว อสฺสํ = เราต้องพูดแต่คำนุ่มนวลอ่อนหวานตลอดชีวิต
๔. ยาวซีว อปิณฺหาโว อสฺสํ = เราต้องไม่พูดล่อเสียดตลอดชีวิต
๕. ยาวซีว วิคตมมฺจฺเจเรน เจตฺสา อคฺวารํ อชฺฌา เวเสยฺยํ มุตฺตจาโค ปยตปาณี
 โวสฺสคฺครโต ยาจโยโค ทานสํวิภาครโต
 = เราต้องรู้จักบริจจาคฝ่ามือข่มขืนไปด้วยทาน
 ยินดีการเสียสละ เพียรเพื่อผู้ขอ พอใจในการ
 จำแนกทาน ครองเรือนด้วยจิตใจที่ปราศจาก
 ความตระหนี่ตลอดชีวิต
๖. ยาวซีว สจฺจวาโต อสฺสํ = เราต้องพูดแต่คำสัตย์จริงตลอดชีวิต
๗. ยาวซีว อุกโกธโน อสฺสํ = เราต้องไม่โกรธตลอดชีวิต

วัตรบท ๗ ประการนี้ ย่อลงเป็นคาถาดังนี้

มาตาเปตติกรํ ฆนฺตุ	กุเล เขมฺมฐาปาจาเย
สณฺหํ สขิลสมฺภาสํ	เปสฺสญฺเยยฺยปฺปหาเย
มจฺเจรวิเนเย ยุตฺตํ	สจฺจํ โกธาทิกฺกุนํ
ทํ เว เทวา ดาวตีสสา	อาหุ สปุริโส อิติ

แปลว่า "เทพดาชั้นดาวดึงส์เรียกคนที่เลี้ยงดูพ่อแม่ ๑, ประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตนต่อคน
 เจริญที่สุดในตระกูล ๑, พูดแต่คำนุ่มนวลอ่อนหวานสมานมิตรไมตรี ๑, ทอดหึงคำล่อ
 เสียดยุยงให้คนสองฝ่ายแตกสามัคคีกัน ๑, พากเพียรกำจัดความตระหนี่ที่เหนียว ๑,
 พูดแต่คำสัตย์จริง ๑, ระงับดับความโกรธได้ไม่โกรธตอบ ๑, นั่นว่าเป็นคนดี"

ส.ล. ๑๔/๔๑๐-๔๑๑, ๔๑๔-๔๑๕/๓๓๗,

๓๓๘-๓๓๙.

[๓๖] สตรีดูหมิ่นสามีด้วยเหตุ ๘ ประการ คือ

- | | | |
|----------------------------|---|--------------------------------------|
| ๑. ทลิตฺตตา | = | เพราะสามีเป็นคนจน |
| ๒. อาตุรตา | = | เพราะสามีเจ็บกระเสาะกระแสะ |
| ๓. ชินฺณกตา | = | เพราะสามีเป็นคนแก่ |
| ๔. สุราโสณฺทตา | = | เพราะสามีเป็นนักเลงสุรา |
| ๕. มุทุตตา | = | เพราะสามีเป็นคนโง่ |
| ๖. ฆมตฺตตา | = | เพราะสามีเป็นคนมัวเมา |
| ๗. สัพฺพกิจฺเจสุ อณุวตฺตนา | = | เพราะคล้อยตามในกิจทุกอย่าง |
| ๘. สัพฺพอนฺมนุปฺปาทเนน | = | เพราะไม่ก่อให้เกิดทรัพย์ทุกอย่างเกิด |

ขุ.ชา. ๒๔/๓๐๓/๑๑๕.

[๓๗] การอุปสมบท คือ การบวชพระของภิกษุภิกษุณี มี ๘ ประการ คือ

- | | | |
|------------------------------|---|--|
| ๑. เอหิภิกขุอุปสมฺปทา | = | การอุปสมบทที่พระพุทธเจ้าทรงบวชให้ด้วยพระ
คำรับว่า "จงเป็นภิกษุมาเถิด" |
| ๒. สรณคมฺมอุปสมฺปทา | = | การอุปสมบทด้วยการถึงสรณะสาม (ปัจจุบันเปลี่ยน
มาเป็นการบวชสามเณร) |
| ๓. โอวาทปฏิกุคฺคหณอุปสมฺปทา | = | การอุปสมบทด้วยการรับโอวาทอย่างพระมหา
กัสสปเถระ |
| ๔. ปญฺหาพฺยากรณอุปสมฺปทา | = | การอุปสมบทด้วยการแก้ปัญหาอย่างอุปสมบทที่ทรง
อนุญาตแก่โสปากสามเณร. |
| ๕. ครุณฺมปฏิกุคฺคหณอุปสมฺปทา | = | การอุปสมบทด้วยการรับครุธรรม อย่างที่ทรงอนุญาต
แก่พระนางมหาปชาบดีโคตมี |
| ๖. พุเตน อุปสมฺปทา | = | การอุปสมบทด้วยพุท อย่างที่ทรงอนุญาตแก่หญิง
แพศยาชื่ออัมภิกาสิ. |

๗. อนุญาตจิกกาอุปสมบทา = การอุปสมบทมีการกล่าว ๘ ครั้ง คือการอุปสมบทของภิกษุณีด้วยกรรมสอง คือผู้ตติจตุตถกรรมวาจาจาก ภิกษุณีสงฆ์ และผู้ตติจตุตถกรรมวาจาจากภิกษุสงฆ์
๘. อนุญาตจตุตถกมมอุปสมบทา = การอุปสมบทด้วยการสวดครบ ๔ ทั้งเบ็ดตี เช่น การอุปสมบทของภิกษุสงฆ์ในปัจจุบันนี้

วินย.อ. ๑/๒๔๕-๒๔๗.

[๓๘] ๓. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

๓. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

๓. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

๑. ภิกษุณีอุปสมบทแล้วตั้ง ๑๐๐ ปี ต้องกราบไหว้ลูกรับทำอุสสิกรรม สามิจกรรม แก่ภิกษุผู้บวชในวันนั้น
๒. ภิกษุณีต้องไม่อยู่ในอารามที่ไม่มีภิกษุ
๓. ภิกษุณีต้องปฏิบัติหลัก ๒ ประการจากภิกษุสงฆ์ทุกกึ่งเดือน คือ ๑. ถวายวันอุโบสถ ๒. เข้าไปฟังคำสั่งสอน
๔. ภิกษุณีอยู่จำพรรษาแล้วต้องปวารณาในสงฆ์สองฝ่าย คือภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์
๕. ภิกษุณีต้องครุภาบัติแล้ว ต้องประพฤติปักขมานัตในสงฆ์สองฝ่าย
๖. ภิกษุณีพึงแสวงหากการอุปสมบทในสงฆ์สองฝ่าย เพื่อนางสิกขมานาผู้ซึ่งได้ปฏิบัติธรรม ๖ ประการ คือ ๑. เว้นฆ่าสัตว์ ๒. เว้นลักทรัพย์ ๓. เว้นการประพฤติไม่ประเสริฐ ๔. เว้นพูดเท็จ ๕. เว้นดื่มสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท และ ๖. เว้นบริโภคอาหารในเวลาวิกาล (วินย.๓/๓๗๒/๒๐๑)
๗. ภิกษุณีไม่ทิ้งคำหรือบริภาษภิกษุโดยเหตุใด ๆ
๘. ปักโอกาสที่จะสอนภิกษุ แต่เปิดโอกาสให้ภิกษุเป็นฝ่ายสอน.

วินย. ๗/๕๑๖/๓๒๓-๓๒๔.

[๓๙] พรที่นางวิสาขาอุบาสิกาทูลขอพระพุทธองค์ มี ๘ ประการ คือ

๑. ขอถวายผ้าอาบน้ำฝนตลอดชีวิต
๒. ขอถวายภัตตาหารแด่พระอัครคันตูกะตลอดชีวิต
๓. ขอถวายภัตตาหารเพื่อพระที่เตรียมจะไปตลอดชีวิต
๔. ขอถวายภัตตาหารเพื่อพระอาพาธตลอดชีวิต
๕. ขอถวายภัตตาหารเพื่อพระที่พยาบาลพระอาพาธตลอดชีวิต
๖. ขอถวายยาสำหรับพระอาพาธตลอดชีวิต
๗. ขอถวายยาประจำตลอดชีวิต
๘. ขอถวายผ้าอาบน้ำแด่ภิกษุผู้สงฆ์ตลอดชีวิต

วินย. ๔/๑๔๓/๒๑๐.

[๔๐] อริยมรรค คือ ทางอันประเสริฐ, ทางเดินหรือข้อปฏิบัติของพระอริยเจ้า มีองค์ ๘ ประการ คือ

๑. สมมาทิฏฐิ = ความเห็นชอบ คือความรู้ในอริยสัจ ๔ หรือเห็นไตรลักษณ์ หรือรู้กุศลและอกุศลมูล กับกุศลหรืออกุศลมูล หรือเป็นปฏิจจสมุปบาท
๒. สมมาสังกัปโป = คำริชอบ ได้แก่ เนกขัมมสังกัปโป = คำริในการออกบวชหรือหลีกเลี่ยงจากกามคุณ, อัพยาบาทสังกัปโป = คำริการไม่พยาบาทอาฆาตจองเวรกัน, อวิหิงสาสังกัปโป = คำริในการไม่เบียดเบียนกันและกัน
๓. สมมาวาจา = เจรจาชอบ ได้แก่ วจีสัจฉริต ๔ คือ เว้นพูดเท็จ เว้นพูดส่อเสียด คือยุยงให้คนแตกสามัคคีกัน, เว้นพูดคำหยาบ และ เว้นพูดเพ้อเจ้อ.

๔. สมมากมุนุต = ทำชอบหรือประกอบกรงานชอบได้แก่ กายสุจริต ๓ คือ เว้นฆ่าสัตว์, เว้นลักทรัพย์ และ เว้นประพฤติผิดในกาม
๕. สมมาอาชีวะ = เลี้ยงชีวิตชอบ ได้แก่ เว้นมิฉฉอาชีพ เลี้ยงชีวิตด้วยสัมมาชีพ
๖. สมมาวายาม = พยายามชอบ คือทำความเพียรชอบ ๔ สถาน คือ เพียรพยายามระวังไม่ให้ความชั่วเกิด, เพียรพยายามละความชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว, เพียรพยายามทำความดีให้เกิดขึ้น และ เพียรพยายามรักษาความดีที่เกิดขึ้นแล้วให้คงอยู่
๗. สมมาสติ = ระลึกชอบ คือระลึกในสติปัฏฐาน ๔ คือ ระลึกกายว่าสักแต่กาย ไม่ใช่ตัวตนเราเขา ระลึกเวทนาว่าสักแต่การรับรู้อารมณ์ไม่ใช่ตัวตนเราเขา, ระลึกจิตว่าสักแต่จิตไม่ใช่ตัวตนเราเขา และ ระลึกธรรมว่าสักแต่ธรรม มีใช่ตัวตนเราเขา.
๘. สมมาสมาธิ = ตั้งใจชอบ คือตั้งไว้ในฌาน ๔ คือ ปฐมฌาน, ทุติยฌาน, ตติยฌาน และ จตุตถฌาน.

ที.ม. ๑๐/๒๔๔/๓๔๘,

ม.ม. ๑๒/๑๔๔/๑๒๘,

ม.ญ. ๑๔/๗๐๔/๔๔๓,

อภี.วิ. ๓๔/๕๖๔/๓๐๗.

[๔๑] มีจิตตตะคือ ความประพฤตินิमित, การปฏิบัตินิमित มี ๘ ประการ คือ

- | | | |
|----------------|---|----------------|
| ๑. มีจิตตภาวนี | = | ความเห็นผิด |
| ๒. มีจิตตสงกุป | = | คำริผิด |
| ๓. มีจิตตวาจา | = | เจรจาผิด |
| ๔. มีจิตตมมุนต | = | ทำการงานผิด |
| ๕. มีจิตตอาชีว | = | เลี้ยงชีวิตผิด |
| ๖. มีจิตตวายาม | = | พยายามผิด |
| ๗. มีจิตตสติ | = | ระลึกผิด |
| ๘. มีจิตตสมาธิ | = | ตั้งใจผิด |

ที.ปา. ๑๑/๓๔๐/๒๖๗.

[๔๒] อัญฐาน คือ น้ำผลไม้ที่ภิกษุฉันได้ ตั้งแต่เที่ยงไปแล้วมี ๘ ประการ คือ

- | | | |
|--------------|---|------------------------|
| ๑. อมพปาน | = | น้ำมะม่วง |
| ๒. ชมพูปาน | = | น้ำชมพู หรือน้ำลูกหว้า |
| ๓. โจจปาน | = | น้ำกล้วยมีเมล็ด |
| ๔. โมจปาน | = | น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด |
| ๕. มชุกปาน | = | น้ำมะพร้าว |
| ๖. มุททิกปาน | = | น้ำลูกจันทร์หรือจันทน์ |
| ๗. สาธุปาน | = | น้ำเหง้าอุบล |
| ๘. พารุสกปาน | = | น้ำมะพร้าวหรือลิ้นจี่ |

วินย. ๔/๘๖/๑๒๓.

[๔๓] สตรีนำความเดือดร้อนให้สามี ๘ ประการ คือ

- | | | |
|--------------------------|---|-------------------------------|
| ๑. อารามคมนสีลา จ โหติ | = | เป็นสตรีมักเที่ยวป่า |
| ๒. อุทยานคมนสีลา จ โหติ | = | เป็นสตรีมักเที่ยวสวน |
| ๓. นทีตตคมนสีลา จ โหติ | = | เป็นสตรีมักเที่ยวทำน้ำ |
| ๔. ญาติกุลคมนสีลา จ โหติ | = | เป็นสตรีมักกลับไปหาตระกูลญาติ |
| ๕. ประกุลคมนสีลา จ โหติ | = | เป็นสตรีมักไปหาตระกูลอื่น |

๖. อาทาสหุสสมณพหุชานาโยคมนุญตคา จ โหติ = เป็นสตรีมักชอบใช้กระจกและชอบประดับประดา
๗. มชชาปายินี จ โหติ = เป็นสตรีมักค้ำน้ำเมา
๘. นิลโลกนสีลา จ โหติ = เป็นสตรีมักเยียมมองหน้าต่าง
๙. ปทวารภูฏายินี จ โหติ = เป็นสตรีมักยื่นแอบประดู.

ขุ.ชา. ๒๘/๓๐๔/๑๑๕.

[๔๔] พระพุทธโฆษาจารย์ กล่าวความหมายของคำว่า "ภควา" ไว้ดังนี้

ภคิ ภชึ ภาคี วิภตตวา อิติ
 อกาลิ ภคคณติ ครุติ ภาคยวา
 พหุหิ ญาเยหิ สุภาวิตตโน
 ภวนตโค โส ภควาติ วุจจติ.

แปลว่า "ชาวโลกเรียกพระพุทธเจ้าว่า "ภควา" เพราะความหมาย ๔ อย่างดังนี้

๑. ภคิ = มีธรรมเป็นเครื่องหักล้างกิเลส
๒. ภชึ = ผู้ได้รับผลแห่งอริยธรรม
๓. ภาคี = ผู้มีโชค
๔. วิภตตวา = ผู้จำแนกธรรม
๕. อกาลิ ภคค = ผู้ทำลายบาปธรรม
๖. ครุ = ผู้มีพระทัยหนักแน่นนำเคารพ
๗. ภาคยวา = ผู้มีส่วนแห่งกุศลธรรม
๘. พหุหิ ญาเยหิ สุภาวิตตโน = ผู้อบรมพระองค์ดีแล้วด้วยอุบายธรรม (อริยมรรค) เป็นจำนวนมาก
๙. ภวนตโค = ผู้คายการไปสู่ภ.

วินย. อ. ๑/๑๓๐-๑๓๑.

[๔๔] โอวาทที่ธนัญชัยเศรษฐีกล่าวสอนนางวิสาขา ก่อนที่จะส่งตัวนางไปสู่ตระกูลสามี

มี ๑๐ ข้อ คือ

๑. อนุโตคฺคิ พหิ น นิหริตฺตพฺโพ = ไม่ควรนำไฟภายนอกไปข้างนอก หมายความว่า เมื่อสตรีอยู่ในตระกูลพ่อผัวแม่ผัว เห็นความผิดของพ่อผัวแม่ผัวหรือสามีแล้ว ไม่ควรนำไปพูดกับเพื่อนบ้านข้างนอก เพราะขึ้นชื่อว่าไฟเสมอด้วยไฟ คือ ความผิดไม่มี.
๒. พหิอฺคฺคิ อนุโต น ปเวเสตฺตพฺโพ = ไม่ควรนำไฟข้างนอกเข้าข้างใน หมายความว่า ถ้าสตรีหรือบุรุษเพื่อนบ้านกล่าวโทษพ่อผัว แม่ผัว หรือสามี อย่างนำเอาเรื่องนั้นมาเล่าภายในบ้าน เพราะไฟธรรมชาติลุไฟที่เกิดจากการดำหนิตีเตียนกันหาได้ไม่.
๓. ททนต์สฺเสว ทาทพฺพํ = ควรให้แก่ผู้ที่ให้เท่านั้น หมายความว่า ควรให้แก่ผู้ที่ยืมเครื่องมือเครื่องใช้ไปแล้วส่งคืนถูกต้อง ภายหลัง เขามายืมอีก ควรให้.
๔. อททนต์สฺส น ทาทพฺพํ = ไม่ควรให้แก่ผู้ที่ไม่ให้ หมายความว่า ไม่ควรให้แก่ผู้ที่ยืมเครื่องมือไปแล้ว ไม่ส่งคืน ภายหลัง เขามายืมอีกไม่ควรให้.
๕. ททนต์สฺสาปี อททนต์สฺสาปี ทาทพฺพํ = ควรให้แก่ผู้ที่ให้และไม่ให้ หมายความว่า ควรให้แก่ญาติมิตรที่ยากจนขัดสนอนาถามาถึงบ้านเรา เขาจะให้คืนหรือไม่ให้คืนก็ตาม สมควรแท้ที่จะให้คนเหล่านั้น

๖. สุข นิสิตกตพพิ = ควรนั่งให้เป็นสุข หมายความว่า อย่าไปนั่ง ณ ที่ที่พ่อด้วแม่ด้วหรือสามีมา ต้องลุกขึ้นให้คนเหล่านั้นนั่ง เพราะนั่งแล้วต้องลุกขึ้น ทาความสบายได้ยาก
๗. สุข ภูษิตกตพพิ = ควรกินให้เป็นสุข หมายความว่า ไม่ควรกินก่อนพ่อด้วแม่ด้ว หรือสามี เลี้ยงดูท่านเหล่านั้น ตรวจดูว่าอะไรที่ท่านเหล่านั้นได้รับหรือยังไม่ได้รับ ตนควรกินทีหลัง จะไม่ถูกคนเหล่านั้นตำหนิจึงว่ากินเป็นสุข
๘. สุข นิปะชิตกตพพิ = ควรนอนให้เป็นสุข หมายความว่า ไม่ควรนอนก่อนพ่อด้วแม่ด้ว และสามี ควรทำสิ่งที่ควรทำแก่ท่านเหล่านั้นก่อน แล้วตนเองเข้านอนภายหลัง จึงสมควร
๙. อคฺคิ ปริจรีตพพิ = ควรบำรุงเรอไฟ หมายความว่า ควรบำรุงเลี้ยงดูรักษาพ่อด้วแม่ด้ว และสามี ซึ่งเปรียบเสมือนกองไฟหรือพญานาค เพราะท่านเหล่านั้นให้คุณอนันต์ และให้โทษมหันต์
๑๐. อนฺโต เทวตา นมสฺสิตกตพพิ = ควรนอบน้อมเทวดาภายใน หมายความว่า ควรเคารพบูชาพ่อด้วแม่ด้วและสามี ซึ่งเปรียบเสมือนเทวดาภายในบ้าน

[๔๖] อักโกสนวัตถ คือ เรื่องสำหรับนำมาด่ากัน มี ๑๐ อย่าง คือ

- | | | |
|------------------------------|---|-----------------------|
| ๑. โจโรสิ | = | เจ้าเป็นโจร |
| ๒. พาโลสิ | = | เจ้าโง่ |
| ๓. มุฬโหสิ | = | เจ้าหลง (เจ้าเป็นบ้า) |
| ๔. โอฏฐุสิ | = | เจ้าเป็นอูฐ |
| ๕. โคโณสิ | = | เจ้าเป็นวัว |
| ๖. คหุโรสิ | = | เจ้าเป็นลา |
| ๗. เนรยโกลิ | = | เจ้าเป็นสัตว์นรก |
| ๘. ตีรจฉานคโตสิ | = | เจ้าเป็นสัตว์เดียดรณ |
| ๙. นตติ ตยหํ สุขติ | = | เจ้าไม่มีสุขติ |
| ๑๐. ทุคคตียเว ตยหํ ปาฎิ๊งงชา | = | เจ้าได้รับแต่ทุกติ. |

ธ.อ. ๒/๔๖.

[๔๗] หลักที่มีให้ตกลงปลงใจ เชื่ออย่างมงาย ๑๐ ประการ คือ

- | | | |
|---------------------------|---|---|
| ๑. มา อนุสสุฉวน | = | อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา |
| ๒. มา ปรมุปราย | = | อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบ ๆ กันมา |
| ๓. มา อิติธิราย | = | อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ |
| ๔. มา ปิฏกสมุปะทาเนน | = | อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ |
| ๕. มา ตกุกเหตุ | = | อย่าปลงใจเชื่อ เพราะตรรกหรือนึก เตาะเอา |
| ๖. มา นยเหตุ | = | อย่าปลงใจเชื่อ เพราะการอนุมานหรือคาดคะเน |
| ๗. มา อากการปริวิตถุเกน | = | อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรงตามแนว เหตุผล
หรือเพียงตรึกตามอาการที่เห็น เท่านั้น |
| ๘. มา ทิฏฐินิซุฉานกขนติยา | = | อย่าปลงใจเชื่อ เพราะ เข้ากับทฤษฎีที่ตนใจไว้แล้ว
หรือตรงกับความคิด เห็นของตน |

๙. มา กพพรูปตาย = อย่าปลงใจเชื่อ เพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้ หรือเพียงแต่ผู้พูดพอเชื่อได้
๑๐. มา สมโณ โน ครุติ = อย่าปลงใจเชื่อ เพราะนับถือที่ท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา

องฺ. ติก. ๒๐/๔๐๔/๒๔๑-๒๔๓.

[๔๘] มีจิตตตะ คือความประพฤติผิด, การปฏิบัติผิด ๑๐ ประการ คือ

๑. มีจิตตัญญู = ความเห็นผิด
๒. มีจิตตาสงกปป = คำรผิด
๓. มีจิตตาวาจา = เจรจาผิด
๔. มีจิตตาคมมุต = ทำการงานผิด
๕. มีจิตตอาชีวะ = เลี้ยงชีวิตผิด
๖. มีจิตตาวายาม = พยายามผิด
๗. มีจิตตาสติ = ระลึกลับผิด
๘. มีจิตตสมาธิ = ตั้งใจผิด
๙. มีจิตตญาณ = รู้ผิด
๑๐. มีจิตตวิมุตติ = ความหลุดพ้นที่ผิด.

ที.ปา. ๑๑/๔๖๔/๓๓๙.

[๔๙] สังโยชน์ คือกิเลสอันผูกใจสัตว์, ธรรมที่มีมัดสัตว์ไว้กับทุกข์ หรือผูกกรรมไว้กับผล มี ๑๐ ประการ คือ

- ก. โอรัมภาคิยสังโยชน์ คือสังโยชน์เบื้องต้น เป็นอย่างหยาบ เป็นไปในภพอันต่ำ ๕ ประการ คือ
๑. สกกายทิฏฐิ = ความเห็นว่าเป็นตัวของตน เช่นเห็นรูป เห็น เวทนา เห็นสัญญาว่าเป็นตน เป็นต้น.
๒. วิจิกิจฉา = ความสงสัย, ความลังเลไม่แน่ใจ

๓. สีสัพพตปรัมมาส = ความถ่อมมั่นศิลปพรต โดยสักว่าทำตาม ๆ กันไป
อย่างมมงาย หรือโดยนิยมนวาชล้งคักคัสสิทธี หรือ
เพียงแต่ลูปคลำศิลปพรตเท่านั้น ไม่ได้ถือจริงปฏิบัติ
จริง.
๔. กามราค = ความกำหนัดในกาม, ความหิตใจในกามคุณ.
๕. ปฏิฆ = ความกระทบกระทั่งในใจ, ความหงุดหงิดขัดเคือง
- ข. อุทัมภากายสังโยชน์ คือ สังโยชน์เบื้องสูง เป็นอย่างละเอียด เป็นไปแม้ในภพอันสูง
มี ๔ ประการ คือ
๖. รูปราค = ความติดใจในอารมณ์แห่งรูปสถาน หรือในธรรมอัน
ประณีต, ความปรารถนาในรูปภพ.
๗. อรูปราค = ความติดใจในอารมณ์แห่งอรูปสถาน หรือในอรูปธรรม
ความปรารถนาในอรูปภพ.
๘. มาน = ความสำคัญตน คือถือตนว่าเป็นนั่น เป็นนี่
๙. อุทัจจ = ความฟุ้งซ่าน
๑๐. อวิชชา = ความไม่รู้จริง, ความหลง

สังโยชน์ ๑๐ ในที่นี้ ตามสุดต้นตมัย แต่ในบาลีแห่งพระสูตรนั้น ๆ แปรจากนี้เล็กน้อย
คือ ข้อ ๔ เป็น กามฉันท = ความพอใจในกาม และข้อ ๕ เป็น พยาปาท = ความปองร้ายเขา,
ความจองเวรจะทำร้ายเขา, ความขัดเคือง, ความคิดร้าย มีใจความเหมือนกัน แต่ตามอภิธรรมนัย
แสดงความหมายต่างจากหมวดก่อนว่า ๑. กามราค (ความกำหนัดในกาม), ๒. ปฏิฆ (ความ
ขัดเคือง, ๓. มาน (ความถือตัว), ๔. ทิฏฐิ (ความเห็นผิด), ๕. วิจิกิจฉา (ความลังเลสง
สัย), ๖. สีสัพพตปรัมมาส (ความยึดถือศิลปพรตไม่มั่น, ความลูปคลำศิลปพรต โดยถือวาชล้งคักคัสสิทธี)
๗. ภวาราค (ความติดใจปรารถนาในภพ), ๘. อีสสา (ความริษยา), ๙. มจจริย (ความตระ
หนี่) และ ๑๐. อวิชชา (ความไม่รู้หรือริยัจ ๔).

ล.ม. ๑๔/๓๔๔/๔๐; อง. ทสก. ๒๔/๑๓/๑๔; อภิ.วิ. ๓๔/๔๗๖-๔๗๗/
๕๑๔; ๑๐๒๔/๕๒๘; อธิบายภาษาไทย จากพจนานุกรมพุทธศาสตร์
ของพระราชวรมณี หน้า ๒๑๐-๒๑๑ ข้อ [๒๗๔]

[๕๐] ทศพิธราชธรรม คือธรรมสำหรับเจ้าครองประเทศมี ๑๐ ประการ คือ

ทาน สีล ปริจจาค์

อาชชว มททว คป

อกุโกธ อวิหิงสจ

ชนดิญจ อวิโรธน

- แปลว่า
๑. ทาน = การให้คือสละทรัพย์สินของ บำรุงเลี้ยงประชาราษฎร์ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์.
 ๒. สีล = ความประพฤติดีงาม คือสำรวมกายและวจีหวาร ประกอบแต่การสุจริต รักษากิตติคุณให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นที่เคารพนับถือของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ใครจะดูแคลน.
 ๓. ปริจจาค์ = การบริจาค คือ เสียสละความสุขสำราญเป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง
 ๔. อาชชว = ความซื่อตรง คือซื่อตรงทรงสัตย์ ไร้มารยาปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน.
 ๕. มททว = ความอ่อนโยน คือมีอัธยาศัย ไม่เย่อหยิ่งหยาบคาย กระด้างถือองคค์ มีความงามสง่า เกิดแต่ท่วงที กิริยาสุภาพ นุ่มนวลละมุนละไม ให้ได้ความรักภักดี แต่มีชาติยศอำนาจ
 ๖. คป = ความทรงเดช คือแผดเผาก็เลสตีดมามีให้เข้าครอบงำยำยำยจิต ระงับยับยั้งข่มใจได้ ไม่ยอมให้หลงไหลหมกมุ่นในความสุขสำราญ และความปรนเปรอ มีความเป็นอยู่สม่ำเสมอหรืออย่างสามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียร ทำกิจให้บริบูรณ์

๗. อุกโกธ = ความไม่โกรธ คือไม่กริ้วกราด ลุอำนาจความโกรธ จนเป็นเหตุให้วินิจฉัยความ และกระทำต่าง ๆ ผิดพลาดเสียธรรม มีเมตตาประจำใจ ไว้ระงับความขุ่นเคือง วินิจฉัยความ และกระทำการด้วยจิตอันราบเรียบเป็นตัวของตัวเอง
๘. อวิหีสญจ = ความไม่เบียดเบียน คือไม่บีบบังคับขี้ เช่น เก็บภาษีชู้ครีต หรือเกณฑ์แรงงานเกินขนาด ไม่หลงระเริงอำนาจ ขาดความกรุณา หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใด เพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง
๙. ขนติญจ = ความอดทน คืออดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบากกายน่าเหนื่อยหน่ายเพียงใด ก็ไม่ทอดทิ้ง ถึงจะถูกย่ำถูกเหยียบ ด้วยคำเสียคำดี ถากถางอย่างใดก็ไม่หมกกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกรรมที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม
๑๐. อวิโรธน์ = ความไม่คดลัดธรรม คือวางองค์เป็นหลักหนักแน่น ในธรรมคงที่ ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหว เพราะถ้อยคำที่ดีร้าย ลากลักการะหรืออัญญารมณีนุญญารมณใด ๆ สถิตมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือความเที่ยงธรรมก็ดี นิติธรรม คือระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามก็ดี ไม่ปฏิบัติให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป

ช.ชา. ๒๔/๒๔๐/๘๖; อธิบายภาษาไทย
จาก พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ของพระราชวรมุนี
หน้า ๒๐๖-๒๐๘ ข้อ [๒๗๖]

[๕๑] ชุตงค์ คือองค์คุณเครื่องสลัดหรือกำจัดกิเลส, ข้อปฏิบัติประเภทวัตรที่ผู้สมัครใจจะพึงสมาทานประพฤติดได้ เพื่อเป็นอุบายขัดเกลากิเลส ช่วยส่งเสริมความมักน้อยและสันโดษ เป็นต้น มี ๑๓ ข้อ แบ่งเป็นหมวดดังนี้

หมวดที่ ๑ จีวรปฏิสังยุตต์ = เกี่ยวกับจีวร

๑. ปัสกุลิกงค = องค์แห่งผู้ถือทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร คำสมาทานโดยอธิษฐานใจหรือเปล่งวาจาว่า "คหบดีจีวร ปฏิกุชิปามิ, ปัสกุลิกงค สมายามิ" แปลว่า "ข้าพเจ้างดคฤหบดีจีวร สมาทานองค์แห่งผู้ถือทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร"

๒. เตจิวริกงค = องค์แห่งผู้ถือทรงเพียงไตรจีวรเป็นวัตร คำสมาทานว่า "จตุตถจีวร ปฏิกุชิปามิ, เตจิวริกงค สมายามิ" แปลว่า "ข้าพเจ้างดจีวรผืนที่ ๔ สมาทานองค์แห่งผู้ถือทรงเพียงไตรจีวรเป็นวัตร เกี่ยวกับบิณฑบาต

หมวดที่ ๒ บิณฑบาตปฏิสังยุตต์ =

๓. บิณฑบาตติงค = องค์แห่งผู้ถือเพียงบิณฑบาตเป็นวัตร คำสมาทานว่า "อติเรกลาภ ปฏิกุชิปามิ, บิณฑบาตติงค สมายามิ" แปลว่า "ข้าพเจ้างดอติเรกลาภ สมาทานองค์แห่งผู้ถือเพียงบิณฑบาตเป็นวัตร"

๔. สปะทานจาริกงค = องค์แห่งผู้ถือเพียงบิณฑบาตไปตามลำดับเป็นวัตร คำสมาทานว่า "โลลุปัจจาร์ ปฏิกุชิปามิ, สปะทานจาริกงค สมายามิ" แปลว่า "ข้าพเจ้างดการเที่ยวตามใจอยาก สมาทานองค์แห่งผู้ถือเที่ยวบิณฑบาตไปตามลำดับเป็นวัตร"

๔. เอกาสนิกงค = องค์แห่งผู้ถือนั่งฉัน ๗ อาสนะเดียว เป็นวัตร คือฉันวันละมือเดียว ลุกจากที่แล้วไม่ฉันอีก คำสมาทานว่า "นानาสนโกชนํ ปฏิกุชิปามิ, เอกาสนิกงค สมายามิ" แปลว่า "ข้าพเจ้างดการฉัน ๗ ต่างอาสนะ สมาทานองค์แห่งผู้ถือนั่งฉัน ๗ อาสนะเดียวเป็นวัตร"
๖. ปตตปิณฑิกงค = องค์แห่งผู้ถือฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร คือไม่ใช้ภาชนะใส่อาหารเกินหนึ่งอย่าง คือบาตร คำสมาทานว่า "ทุติยภาชนํ ปฏิกุชิปามิ ปตตปิณฑิกงค สมายามิ" แปลว่า "ข้าพเจ้างดภาชนะที่สอง สมาทานองค์แห่งผู้ถือฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร"
๗. ขลุปัจฉาภตติกงค = องค์แห่งผู้ถือห้ามกัดที่ถวายเป็นวัตร คือเมื่อได้ปลงใจกำหนดอาหารที่เป็นส่วนของตนซึ่งเรียกว่าห้ามกัด ด้วยการลงมือฉันเป็นต้นแล้วไม่รับอาหารที่เขานำมาถวายอีก แม้จะเป็นของประณีต คำสมาทานว่า "อติสุตตโกชนํ ปฏิกุชิปามิ ขลุปัจฉาภตติกงค สมายามิ" แปลว่า "ข้าพเจ้างดโภชนะอันเหลือเพื่อ สมาทานองค์แห่งผู้ถือห้ามกัดที่ถวายเป็นวัตร"
- หมวดที่ ๓ เสนาสนปฏิสังยุตต์ = เกี่ยวกับที่นอนที่นั่ง
๘. อารญญิกงค = องค์แห่งผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตร อยู่ห่างบ้านคนอย่างน้อย ๔๐๐ ชั่วณู คือ ๒๕ เส้น คำสมาทานว่า "คามนตเสนาสนํ ปฏิกุชิปามิ, อารญญิกงค สมายามิ" แปลว่า "ข้าพเจ้างดเสนาสนะชายบ้าน สมาทานองค์แห่งผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตร"

๙. รุกขมุสิกงค = องค์แห่งผู้ถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร คำสมาทานว่า "ฉนน์ ปฏิกฺขิปามิ, รุกขมุสิกงคฺ สมายามิ" แปลว่า "ข้าพเจ้างดที่มุ่งบัง สมาทานองค์แห่งผู้ถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร"
๑๐. อพฺโภกาสิกงค = องค์แห่งผู้ถืออยู่ที่แจ้งเป็นวัตร คำสมาทานว่า "ฉนฺนญจ รุกขมฺลญจ ปฏิกฺขิปามิ, อพฺโภกาสิกงคฺ สมายามิ" แปลว่า "ข้าพเจ้างดที่มุ่งบังและโคนไม้ สมาทานองค์แห่งผู้ถืออยู่ที่แจ้งเป็นวัตร"
๑๑. โสสานิกงค = องค์แห่งผู้ถืออยู่ป่าช้าเป็นวัตร คำสมาทานว่า "อสุสานํ ปฏิกฺขิปามิ, โสสานิกงคฺ สมายามิ" แปลว่า "ข้าพเจ้างดที่มีใช้ป่าช้า สมาทานองค์แห่งผู้ถืออยู่ป่าช้าเป็นวัตร"
๑๒. ยถาสนฺตติงค = องค์แห่งผู้ถืออยู่ในเสนาสนะแล้วแต่เขาจัดให้ คำสมาทานว่า "เสนาสนโลลฺลุปฺปํ ปฏิกฺขิปามิ, ยถาสนฺตติงคฺ สมายามิ" แปลว่า "ข้าพเจ้างดความอยากเอาแต่ใจในเสนาสนะ สมาทานองค์แห่งผู้ถืออยู่ในเสนาสนะแล้วแต่เขาจัดให้"
- หมวดที่ ๔ วิริยปฏิสังยุทตํ = เกี่ยวกับความเพียร
๑๓. เนสฺขชิกงค = องค์แห่งผู้ถือการนั่งเป็นวัตร คือเว้นนอน อยู่ด้วยเพียง ๓ อิริยาบถ คำสมาทานว่า "เสยฺยํ ปฏิกฺขิปามิ, เนสฺขชิกงคฺ สมายามิ" แปลว่า "ข้าพเจ้างดการนอน สมาทานองค์แห่งผู้ถือการนั่งเป็นวัตร"

ข้อควรทราบเพิ่มเติมเกี่ยวกับชุดงค์ ๑๓

ก. โดยย่อชุดงค์มี ๔ ข้อ เท่านั้น คือ

๑. สีสงค = องค์หลัก ๓ คือ สप्तานจาริกังคะเท่ากับได้รักษา
ปิตทปาติกังคะด้วย, เอกกาลนิกังคะเท่ากับได้รักษา
ชาติตปิตทิกังคะและชลุปัจฉาภคตติกังคะด้วย และ
อัพโภกาสิกังคะ ทำให้รุกขมุสิกังคะ กัปปถาสัน
ถตติกังคะ หมดความจำเป็น

๒. อสมุภินนุงค = องค์เดี่ยวไม่ควมเกี่ยวข้องกับข้ออื่น ๔ คือ
อารัญญิกังคะ, บังสกุสิกังคะ, เตชิวาริกังคะ,
เนลลชชิกังคะและโสสานิกังคะ

ข. โดยนิสสัยคือที่อาศัย มี ๒ คือ

๑. บัจจยนิสสิต = อาศัยบัจจย มี ๑๒ ข้อ

๒. วิริยนิสสิต = อาศัยความเพียร มี ๑ ข้อ

ค. โดยบุคคลผู้ถือ

๑. ภิกษุ ถือได้ทั้ง ๑๓ ข้อ

๒. ภิกษุณีถือได้ ๔ ข้อ คือ ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๑๒, ๑๓

๓. สามเณรถือได้ ๑๒ ข้อ คือเว้นข้อ ๒

๔. สิกขมานาและสามเณรถือได้ ๗ ข้อ คือลดข้อ ๒ ออกจากที่ภิกษุณีถือได้

๕. อุบาสกอุบาสิกา ถือได้ ๒ ข้อ คือ ข้อ ๕, ๖.

ง. โดยระดับการถือ แต่ละข้อถือได้ ๓ ระดับ คือ

๑. อย่างอุกฤษฏ์ หรืออย่างแรง เช่นผู้ถืออยู่ป่า ต้องให้ได้อรุณในป่าตลอดไป

๒. อย่างมัธยม หรืออย่างกลาง เช่น ผู้ถืออยู่ป่า อยู่ในเสนาสนะชายบ้าน
ตลอดฤดูฝน ๔ เดือน เวลาที่เหลือนั้นอยู่ป่า

๓. อย่างอ่อน หรืออย่างเพล่า เช่นผู้ถืออยู่ป่า อยู่ในเสนาสนะชายบ้านตลอด
ฤดูฝนและหนาว รวม ๘ เดือน

- ง. ข้อ ๙ และ ๑๐ ถือ รุกขมุขิกังคะ และอัปโภกาสิกังคะ ถือได้เฉพาะนอกพรรษา เพราะวินัยกำหนดให้ต้องถือเสนาสนะในพรรษา
- จ. จุดงัดไม้ไข่มุกบัญญัติทางวินัย ขึ้นกับความสมัครใจ มีหลักทั่วไปในการถือว่า ถ้าถือแล้วช่วยให้กรรมฐานเจริญ หรือช่วยให้กุศลธรรมเจริญ อกุศลธรรมเสื่อม ควรถือ ถ้าถือแล้วทำให้กรรมฐานเสื่อม หรือทำให้กุศลธรรมเสื่อม อกุศลธรรมเจริญ ไม่ควรถือ ส่วนผู้ที่ถือหรือไม่ถือก็ไม่ทำให้กรรมฐานเสื่อมหรือเจริญ เช่น เป็นพระอรหันต์ แล้วอย่างพระมหากัสสป เป็นต้น หรือคนอื่น ๆ ก็ตาม ควรถือได้ ฝ่ายแรกควรถือในเมื่อคิดจะอนุเคราะห์ชุมชนในภายหลัง ฝ่ายหลังเพื่อเป็นอาสนาต่อไป

วินย. ๘/๘๘๒/๓๓๐; ๑๑๘๒/๔๗๔;

วิสุทฺธิ. ๑/๗๓-๑๐๔; อธิบายภาษาไทย

จาก พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ของพระราชวรมุนี หน้า ๒๒๓-๒๒๖ ข้อ [๒๘๔]

- [๔๒] สถานที่ที่พระเจ้าโปกชนกทรงทำเป็นลายแทงไว้เพื่อบอกที่เก็บขุมทรัพย์ มีอยู่ ๑๖ แห่ง คือ
๑. สุริยคุลมเน นิธิ = ขุมทรัพย์มีอยู่ในที่ที่พระอาทิตย์ขึ้นนั่นคือขุมทรัพย์มีอยู่ในที่ที่พระราชเสด็จต้อนรับพระปัจเจกพุทธเจ้า
 ๒. อโกล โอคุลมเน นิธิ = ขุมทรัพย์มีอยู่ในที่ที่พระอาทิตย์ตกนั่นคือขุมทรัพย์มีอยู่ในที่ที่พระราชเสด็จส่งพระปัจเจกพุทธเจ้ากลับ
 ๓. อนุโต นิธิ = ขุมทรัพย์มีอยู่ภายในนั่น คือขุมทรัพย์อยู่ภายในประตูใหญ่ของพระราชวัง
 ๔. พหิ นิธิ = ขุมทรัพย์มีอยู่ภายนอกนั่นคือขุมทรัพย์อยู่ภายนอกประตูใหญ่ของพระราชวัง
 ๕. น อนุโต น พหิ นิธิ = ขุมทรัพย์ไม่อยู่ภายในและภายนอกนั่นคือขุมทรัพย์อยู่ตรงธรณีประตูใหญ่ของพระราชวัง

๖. อาโรหเน นิธิ = ขุมทรัพย์มีอยู่ ณ ที่ขึ้นนั้น คือขุมทรัพย์มีอยู่ในสถานที่ที่พระราชเสด็จขึ้นทรงช้างมงคลหัตถ์
๗. อโถ โอโรหเน นิธิ = ขุมทรัพย์มีอยู่ ณ ที่ลงนั้น คือขุมทรัพย์มีอยู่ในสถานที่ที่พระราชเสด็จลงจากช้างมงคลหัตถ์
- ๘-๑๑. จตุสุ มหาสาเลส จตฺสโส นิธิกมุภโย = ขุมทรัพย์ ๔ ขุมมีอยู่ใต้ต้นรังใหญ่ ๔ ต้นนั้นคือ ขุมทรัพย์ ๔ ขุมมีอยู่ภายใต้เชิงพระแท่นบรรทมสิริไสยาสน์ทั้ง ๔.
๑๒. สมนฺตา โยชเน นิธิ = ขุมทรัพย์มีอยู่ในที่หนึ่งโยชน์โดยรอบนั้น คือ ขุมทรัพย์มีอยู่โดยรอบพระแท่นบรรทมชั่วคราว
๑๓. ทนฺตคุเคสุ มหานิธิ = ขุมทรัพย์ใหญ่มีอยู่ที่ปลายงาทั้งสองนั้น คือ ขุมทรัพย์มีอยู่ที่ตรงหน้าช้างมงคลหัตถ์
๑๔. พาลคุเคสุ มหานิธิ = ขุมทรัพย์ใหญ่มีอยู่ที่หางนั้น คือขุมทรัพย์มีอยู่ที่ตรงหางช้างมงคลหัตถ์
๑๕. เกปุเก นิธิ = ขุมทรัพย์มีอยู่ในน้ำนั้น คือขุมทรัพย์มีอยู่ ณ สถานที่ที่นำช้างมงคลหัตถ์สนานน้ำในสระมงคลโปกขรณี
๑๖. รุกฺขคุเคสุ มหานิธิ = ขุมทรัพย์ใหญ่มีอยู่บนยอดไม้ทั้งหลายนั้นคือขุมทรัพย์มีอยู่ ณ บริเวณภายในร่มเงาต้นรังใหญ่ภายในพระราชอุทยานที่พระราชประทับในตอนเที่ยงเมื่อเสด็จประพาสพระราชอุทยาน

[๕๓] สุบินของพระเจ้าปเสนทิโกศล ๑๖ ข้อ คือ

๑. อสุภา = ทรงสุบินเห็นโคดำ ๔ ตัวสีดอกอัญชันวิ่งมาจากทิศทั้งสี่ชนกันที่หน้าพระลาน เมื่อมหาชนเห็นอยู่นั้นเอง มันชนกันไม่ทันแพ้ชนะต่างก็หลีกหนีไป พระพุทธองค์ทรงคลายความสงสัยพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า ในอนาคต พระเจ้าอรรณภราชครองราชสมบัติ พวกมนุษย์ขาดธรรมครองใจ ความดีแปรเปลี่ยนไปในทางเสื่อม ความชั่วค้อยหนาขึ้นด้วย เป็นที่นิยมชมชอบของปวงชน ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เมฆสีดำดำรามมาอย่างเทียวแต่ไม่ตก เกิดข้าวยากหมากแพง ประชาชนเมื่อเห็นฝนจะตกต่างถือจอบเสียมออกไปจะกันน้ำไว้ แต่ฝนไม่ตก ต่างพากันกลับด้วยความเหนื่อยหน่าย
๒. รุกษา = ทรงสุบินเห็นต้นไม้กอไม้ยังเล็ก ๆ อยู่ผลิดอกออกผล พระพุทธองค์ทรงคลายความสงสัยของพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า ในอนาคต หมู่สัตว์จะมีราคาถูกลง ยังไม่ทันล่วงกาลผ่านวัยไป สตรีจะมีประจำเดือน มีครรภ์ เกิดบุตรธิดามากมายเหมือนกับต้นไม้กอไม้ผลิดอกออกผลแต่ยังเล็ก ๆ ฉะนั้น
๓. คาริโย = ทรงสุบินเห็นแม่โคค่อมบ้านของลูกโคที่เกิดในวันนั้น พระพุทธองค์ทรงแก้ว่า ในอนาคต มวลมนุษย์จะไม่ประพฤติดนถ่อมตัวต่อผู้เจริญในตระกูล ไม่ละอายพ่อแม่ พ่อค้าแม่ค้า รวบรวมทรัพย์สมบัติไว้เฉพาะตนเอง นิกจะให้พ่อแม่ พ่อค้า แม่ค้าก็ให้ ไม่นิกจะให้ก็ไม่ให้ คนเหล่านั้นจะยากไร้อย่างไรก็ตามลูก ๆ ไม่คำนึงถึงพ่อแม่ พ่อค้าแม่ค้าต้องไปงอนง้อขอพึ่งพาอาศัย

๔. ควา จ = ทรงสุบินเห็นคนทั้งหลายไม่เทียมโคที่พอจะลาก
 เกวียนไปได้ กลับเทียมโครุ่น ๆ อ่อนฝืดให้ลาก
 เกวียนไป ด้วยเห็นว่า โคที่พอจะลากเกวียนไป
 ได้นั้นไม่สามารถจะลากเกวียนไปได้ พระพุทธองค์
 ทรงเห็นว่า ในอนาคต ผู้ใหญ่ไร้ธรรม ไม่แต่งตั้ง
 ผู้ที่ฉลาดสามารถจัดการภารกิจได้ให้ดำรงยศ
 แต่แต่งตั้งผู้ที่ไม่ฉลาด ไม่สามารถในการวินิจฉัย
 คดีต่าง ๆ ให้ดำรงอยู่ในอิสริยยศ คนเหล่านั้นจะ
 ตัดสินคดีตามความพอใจของตน ไม่คำนึงถึงหลัก
 ฐานและเหตุผล ความเสื่อมจะมีแก่ราชสกุล
 ตลอดถึงประเทศชาติด้วยประการฉะนี้
๕. อสฺโส จ = ทรงสุบินเห็นม้าตัวเดียวสองปาก และกินหญ้าทั้ง
 สองปาก พระพุทธองค์ทรงเห็นว่า ในอนาคต ผู้
 ปกครองเมืองไร้ธรรม แต่งตั้งผู้ไร้ธรรมไว้ใน
 ตำแหน่งทรงธรรม ไม่เชื่อเพื่อบุญบาป นั่งบัลลังก์
 ตัดสินคดี โดยรับสินจ้างรางวัลจากคู่กรณีทั้งสอง
 ฝ่าย เหมือนม้าตัวเดียวกินหญ้าทั้งสองปากฉะนั้น
๖. กโส = ทรงสุบินเห็นคนชัฏขาดทองคำให้สุนัขจิ้งจอกเยี้ยว
 รด พระพุทธองค์ทรงเห็นว่า ในอนาคต ผู้เป็น
 ผู้ใหญ่ไร้ธรรมครองใจ ไม่ให้ยศแก่ผู้ที่สมบุรณด้วย
 ชาติตระกูล กลับให้แก่ผู้ไร้ศีลธรรม โดยเห็นว่า
 ผู้ไร้ศีลธรรมนั้นสามารถรักษาสกุลวงศ์ของตนไว้ได้

๗. ลีคาสี จ

= ทรงสุบินเห็นชายคนหนึ่งพัน เชือกหนึ่งห้อยลงไปข้างล่าง แม่สุนัขตัวหนึ่งนอนอยู่ภายใต้ก้น เชือกหนึ่งนั้นกินผลาง โดยที่ชายนั้นไม่รู้ พระพุทธองค์ทรงเห็นว่า ในอนาคต หมูละครที่มีมากในกามคุณ โโลเลในผู้ชาย เป็นนักเลงสุรา ชอบประดับตกแต่งร่างกาย เทียวเดินตรอกเปลี่ยว เห็นแก่ได้ ใช้จ่ายทรัพย์ที่สามีมามาได้กับชายชู้ บำรุงบำเรอชายชู้อย่างเดียว ไม่เหลียวดูกิจบ้านการเรือน เหมือนแม่สุนัขกัดกิน เชือกหนึ่งพันโดยที่ผู้พันไม่รู้ฉะนั้น

๘. กุมภโก

= ทรงสุบินเห็นหม้อใบหนึ่ง เต็มเปี่ยม กับหม้ออีกหลายใบเปล่าวางล้อมรอบหม้อใบที่เต็มเปี่ยมนั้น คนทั้งสี่รณะ เอาหม้อตักน้ำมาจากทิศทั้ง ๔ ใส่ลงไป ในหม้อใบที่เต็มนั้น ไม่มีใครเหลียวมองหม้อใบที่เปล่าเลย พระพุทธองค์ทรงเห็นว่า ในอนาคต โลกจะเสื่อม ประเทศจะขาดผู้สืบถือ พระราชาจะตกยาก ทรัพย์สิ้นเป็นจำนวนแสนจำนวนล้าน จะกองอยู่ในเรือนคลังของผู้มีอำนาจ คนที่ทำการกสิกรรมถูกรังแก ทอดทิ้งการงานของตน ทำการงานของผู้มีอำนาจ เพิ่มพูนเรือนคลังของคนมีอำนาจให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้น ไม่เหลียวดูเรือนอันว่างเปล่าของตนเอง เช่นกับคนทั้งหลายไม่เหลียวดูหม้อเปล่า เอน้ำใส่หม้อที่เต็มแล้วฉะนั้น

๙. โปกุขรณี จ

= ทรงสุบินเห็นน้ำกลางสระโบกขรณีขุนมัว รอบ ๆ
ข้างใสแจ้ว พระพุทธรูปองค์ทรงแก้วว่า ในอนาคต
ผู้บริหารประเทศลำเอียงด้วยอคติ ๔ คือลำเอียง
เพราะรักใคร่ เพราะโกรธ เพราะกลัว และ
เพราะหลง บริหารประเทศ ดัดจริตไม่เป็นธรรม
เห็นแก่สินบน พอใจในทรัพย์สิน ขาดความอดทน
ไร้เมตตาสงสารไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ หยาบเข้า
ทารุณ กดขี่ผู้บริสุทธิ์ ด้วยการคาดคั้นเอาทรัพย์สิน
พวกมนุษย์ถูกบีบคั้นอย่างนั้น ยอมทอดทิ้งบ้านเรือน
หนีไปอาศัยอยู่ในป่า ในเมืองใหญ่เต็มไปด้วยคนชั่ว
ในป่าเต็มไปด้วยคนบริสุทธิ์ เหมือนน้ำกลางสระ
ขุนมัว น้ำริมสระใสแจ้ว ฉะนั้น

๑๐. อปาก -

= ทรงสุบินเห็นข้าวในหม้อเดียวกันมีทั้งดิบทั้งแฉะ
ทั้งเป็นท้องเส้น ทั้งสุก พระพุทธรูปองค์ทรงแก้วว่า
ในอนาคต ผู้เป็นใหญ่ระดับบริหารประเทศ
สมณพราหมณ์ แม้กระทั่งเทพดาทุกชั้นวิมาน ย่อม
ไร้ธรรม ไม่บันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ครั้น
จะบันดาลให้ตกลงบ้าง น้ำก็ท่วมทันจนข้าวกล้า
เสียหายหมดแม้ชีวิตมนุษย์ และสัตว์เลี้ยง คือ
เทพดาไม่บันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลเหมือน
กับข้าวในหม้อเดียวกันมีทั้งดิบ และ เป็นท้องเส้น
และสุก ฉะนั้น

๑๑. - จันทน์ = ทรงสุบินเห็นคนเอาเปรียงบูดแลกกับแก่นจันทน์ พระพุทธองค์ทรงเห็นว่า ในอนาคต เมื่อคำสั่งสอนของพระองค์จะเสื่อม ภิกษุอัสชชีจะมีมากขึ้น แสดงธรรมแก่หมู่ชน เพราะเห็นแก่ปัจเจกผู้ไม่สามารถจะดำรงอยู่ในธรรมที่สัจจกิลเลสแสดงธรรมมุ่งไปสู่นิพพานได้ ประหนึ่งเอาแก่นจันทน์ไปแลกกับเปรียงบูด ฉะนั้น
๑๒. ลาวณี = ทรงสุบินเห็นน้ำเต้าเปล่าจมน้ำ พระพุทธองค์ทรงเห็นว่า ในอนาคต บุคคลและภิกษุที่ไร้ธรรมจะได้รับการยกย่อง จมดิ่งลงสู่ลาภยศ สรรเสริญ และสุข จนถอนตัวไม่ขึ้น
๑๓. ลีลา ปลวนที = ทรงสุบินเห็นก้อนหินเท่าเรือยดลายน้ำ พระพุทธองค์ทรงเห็นว่า ในอนาคต คำพูดของคนดีมีตระกูลหรือของภิกษุผู้มีศีลธรรม ฟังไม่ขึ้น แต่คำพูดของคนไร้ศีลธรรม หรือภิกษุอัสชชีฟังขึ้น เป็นที่ยอมรับนับถือของปวงชน
๑๔. มณฺฑุกิโย กณฺหสฺสเป คิลนฺติ = ทรงสุบินเห็นกบกลืนงูเท่า พระพุทธองค์ทรงเห็นว่า ในอนาคต เมื่อโลกจะเสื่อม มนุษย์กำหนดแรงกล้าชั่วชาติ คล้อยตามอำนาจของกิเลส ตกอยู่ในอำนาจของภรรยาแรกรุ่นครุณี มอบทรัพย์สินสมบัติและความ เป็นใหญ่ให้แก่ภรรยาสาวทุกประการ แม้กระทั่งภารกิจหน้าที่การงานที่ตนจะกระทำด้วยความรอบคอบก็มอบให้ โดยทำตามภรรยาทุกอย่าง

๑๕. กาก สุวณฺณา ปรีวาเรนฺติ = ทรงสุบินเห็นหงส์ทองห้อมล้อมกาคำ พระพุทธองค์ ทรงแก้วว่า ในอนาคต คนที่มีความรู้ความสามารถ รับผิดชอบต่อประเทศด้วยความซื่อสัตย์สุจริต กลับเป็นที่ ระวางสงสัย ไม่เป็นที่ไว้วางใจ ไม่ได้ได้รับความ เป็นใหญ่ แต่ผู้ที่ไม่ซื่อสัตย์สุจริต เป็นที่ไว้วางใจ ได้รับความ เป็นใหญ่ เมื่อเป็นเช่นนี้คนที่มีศีลธรรม ต่างพากันให้การเคารพนับถือคนชั่ว เพราะต่าง จะเอาตัวรอด เหมือนหงส์ทองแวดล้อมกาคำ ฉะนั้น
๑๖. ตสา วกา เอพกานํ ภยา ทิ = ทรงสุบินเห็นว่า เสือโคร่ง เห็นแกะแต่ที่ไกล หวาด กลัววิ่งหนีไป พระพุทธองค์ทรงแก้วว่า ในอนาคต คนชั่วจะมีอำนาจกดขี่ข่มเหงคนที่มีศีลธรรม หรือ ภิกษุมีธรรมาศัยลามก ข่มข่มเหงภิกษุที่รักศีลรักสัตย์ คนดีหรือภิกษุมีศีลถูกคนชั่วหรือภิกษุเลวเบียดเบียน ขาดที่พึ่ง จึงหลีกหนีเข้าไป เหมือนเสือโคร่ง หนีแกะแต่ที่ไกล ฉะนั้น

ชา.อ. ๒/๑๔๕-๑๖๐.

[๕๔] สตรีที่บุรุษนำมาเป็นภรรยา มีอยู่ ๒๐ จำพวก คือ

- | | | |
|------------------|---|----------------------------|
| ๑. มาตุรภุชิตา | = | สตรีที่มารดา รักษา |
| ๒. ปิตุรภุชิตา | = | สตรีที่บิดา รักษา |
| ๓. มาตาศูรภุชิตา | = | สตรีที่บิดามารดา รักษา |
| ๔. ภาคูรภุชิตา | = | สตรีที่พี่น้องชาย รักษา |
| ๕. ภคินีรภุชิตา | = | สตรีที่พี่น้องหญิง รักษา |
| ๖. ญาตีสูรภุชิตา | = | สตรีที่ญาติ รักษา |
| ๗. โคตตสุรภุชิตา | = | สตรีที่โคตร (ตระกูล) รักษา |

๘. ชมรมรักยิตา = สตรีที่ธรรม (คนที่มีธรรมเต็มมออย่างเดียวกัน)รักษา
๙. สารภษา = สตรีที่มีอาภษา (หมั้นกับบุรุษตั้งแต่ยังอยู่ในครรภ์)
๑๐. สปริทยา = สตรีที่มีอาชญา (ต้องโทษทางบ้านเมือง)
๑๑. ธนุกัศดา = สตรีที่ซื้อมาด้วยทรัพย์
๑๒. ฉนทวาลินี = สตรีที่อยู่ (กับสามี) ด้วยความพอใจ
๑๓. โภควาลินี = สตรีที่อยู่ (กับสามี) ด้วยโภคทรัพย์ (สตรียากจน)
๑๔. ปญวาลินี = สตรีที่อยู่ (กับสามี) ด้วยแผ่นดินผ้า (สตรีขอทาน)
๑๕. โอทปตคินี = สตรีที่จุ่มนิ้วมือในภาชนะน้ำ (แต่งงานกันตามประเพณี)
๑๖. โอภจุมภภา = สตรีที่บุรุษปลงเทริดลง (เช่นสตรีหาหินชาย เพราะคนอื่นเดียนิยมทูนของไปขาย "บุรุษปลงเทริดลง" คือให้เลิกหาหินชายไปประกอบอาชีพอย่างเดียวกับบุรุษ)
๑๗. ทาสี จ ภริยา จ = สตรี ที่เป็นทั้งสาวใช้ ทั้งภรรยา
๑๘. กम्मการี จ ภริยา จ = สตรีที่เป็นทั้งคนทำงานทั้งภรรยา
๑๙. ธชาหญา = สตรีที่ธงนำมา (คือสตรีที่เป็นเชลย)
๒๐. มุหุตติกา = สตรีที่บุรุษร่วมอภิรมย์เพียงครู่เดียว (คือหญิงแพศยา)

วินย. ๑/๔๒๔-๔๓๐/๒๔๕.

[๕๕] อาชีพที่พระเจ้าอชาตศัตรูทูลถามพระพุทธเจ้า มี ๒๕ อย่าง คือ

๑. หตถาโรหา = อาชีพเป็นพลทหารช้าง
๒. อสสาโรหา = อาชีพเป็นพลทหารม้า
๓. รฐกา = อาชีพเป็นพลทหารรถ
๔. ธนุคคหา = อาชีพเป็นพลทหารแม่นธนู
๕. เจลกา = อาชีพเป็นพนักงานเชิญธง
๖. จลกา = อาชีพเป็นพนักงานจัดกระบวนทัพ

- ๗. ปิณฑทายิกา = อาชีพ เป็นพนักงานจัดสิ่ง เสี่ยง
- ๘. อุกุคา = อาชีพ เป็น เจ้านครทั้งหลาย
- ๙. ราชปุตตา = อาชีพ เป็นราชบุตร
- ๑๐. ปกขนุทีโน = อาชีพ เป็นพลทหารอาสา
- ๑๑. มหานาคา = อาชีพ เป็นขุนพล
- ๑๒. สุรา = อาชีพ เป็นพลทหารกล้า
- ๑๓. จมมโยธิโน = อาชีพ เป็นพลทหารสวมเกราะหนัง
- ๑๔. ทาสกปุตตา = อาชีพ เป็นคนรับใช้
- ๑๕. อาฬาริกา = อาชีพ เป็นช่างทำขนม
- ๑๖. กปุปกา = อาชีพ เป็นช่างตัดผม
- ๑๗. นุทายิกา = อาชีพ เป็นพนักงานเครื่องทรง
- ๑๘. สุทา = อาชีพ เป็นพ่อครัวหัวป่าก์
- ๑๙. มาลาการา = อาชีพ เป็นช่างร้อยดอกไม้
- ๒๐. รชกา = อาชีพ เป็นช่างย้อมผ้า
- ๒๑. เปสการา = อาชีพ เป็นช่างทอหูก
- ๒๒. นลการา = อาชีพ เป็นช่างจักสาน
- ๒๓. กุมภการา = อาชีพ เป็นช่างปั้นหม้อหรือช่าง เครื่องปั้นดินเผา
- ๒๔. คณกา = อาชีพ เป็นนักคำนวณ
- ๒๕. มุหุทิกา = อาชีพ เป็นนักการบัญชี

ที.ล. ๔/๔๓/๖๖.

[๕๖] สตรีคิดประทุษร้ายสามีด้วยอาการ ๒๕ ประการ คือ

- ๑. สามีกสุส ปาวสั วญเณติ = พรรณนาการไปแรมคืนของสามี
- ๒. ปุตถัน สรติ = ไม่ระลึกถึงสามีที่ไปแรมคืน
- ๓. อาคตํ นาภินนุทติ = ไม่ยินดีกะสามีที่มาถึงบ้าน
- ๔. อวณฺณํ คสฺส ภณฺติ = กล่าวโทษสามี

๕. วณฺณํ ตสฺส น ภณฺติ = ไม่กล่าวคุณความดีของสามี
๖. อนตฺถํ ตสฺส จรฺติ = ประพฤติสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่สามี
๗. อตฺถํ ตสฺส น จรฺติ = ไม่ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่สามี
๘. อภิจํจํ ตสฺส กโรฺติ = ทำกิจที่ไม่สมควรแก่สามี
๙. กิจจํ ตสฺส น กโรฺติ = ไม่ทำกิจที่สมควรแก่สามี
๑๐. ปรีหิตฺวา สยฺติ = นอนคลุมศีรษะ
๑๑. ปรมมุขี นิปฺมุขฺติ = นอน เบือนหน้าไปทางอื่น
๑๒. ปรีวตฺตกฺขาตา โข ปน โหติ = นอนพลิกกลับไปมา
๑๓. กุญฺญมฺิยฺขาตา ทิมํ อสฺสฺสาสฺติ = ทำวุ่นวายนอนถอนใจยาว
๑๔. หุภุขํ เวทยฺติ = ทำระทมทุกข์
๑๕. วุจฺจารปสฺสฺสาวํ อภินฺทํ คจฺฉฺติ = ไปดูจวาระบีสสาวะบ่อย ๆ
๑๖. วิโลมมาจรฺติ = ประพฤติตรงกันข้าม
๑๗. ปฺรปฺริสสทฺทํ สุตฺวา กณฺณโสฺตํ วิทฺติ
= ได้ยินเสียงชายอื่นเงี้ยวหูฟัง
๑๘. นีหตโภคา โข ปน โหติ = ล้างผลาญทรัพย์สมบัติ
๑๙. ปฏฺิวิสฺสเกหิ สนฺถวํ กโรฺติ = ทอดสนิทชิดชอบกับบุรุษผู้คั่นเกย
๒๐. นิภุขฺนฺตปาทา โข ปน โหติ วิสิขานฺจฺริณํ
= ออกนอกบ้านเที่ยวเดินตามตรอก
๒๑. อติจฺริณํ โข ปน โหติ = ประพฤตินอกใจสามี
๒๒. สามีเก สคารวา ปหฺนฺนฺมฺนสงฺกปฺปา
= คิดประทุษร้ายไม่เคารพสามี
๒๓. อภินฺทํ ทฺวาเร ตฺิฏฺฐฺติ = ยืนที่ประตูเฝ้าเอง ๆ
๒๔. กจฺฉฺฉานํ องฺคานํ ถนํ ทสฺเสติ
= เปิดรักแร้ อวัยวะและนม
๒๕. ทิโสฺทิสํ คนฺตฺวา เปภุขฺติ = ไปจ้องดูทิศต่าง ๆ

[๕๗] สตรียั่ววนบุรุษด้วยอาการ ๔๐ ประการ คือ

- | | | | |
|-----|---|---|--|
| ๑. | วิชมภติ | = | สะบัดสะบั้ง |
| ๒. | วินมตี | = | โก้งโค้งก้มลง |
| ๓. | วิลาสตี | = | กรีกกราย |
| ๔. | วิลชชตี | = | ขมดขมม้อย |
| ๕. | นเขน นขั ฆฎฎเทตี | = | เอาเล็บติดเล็บ |
| ๖. | ปาเทน ปาทั ออกมมตี | = | เอาเท้าเหยียบเท้า |
| ๗. | กฏฐเนน ปฐวี วิเลชตี | = | เอาไม้ขีดดิน |
| ๘. | ทารกั อุลลงชตี | = | ชูเต็กขึ้น |
| ๙. | โอลงฆา เปตี | = | ลดเต็กลง |
| ๑๐. | กิงตี | = | เล่นเอง |
| ๑๑. | กีฬา เปตี | = | ให้เด็กเล่น |
| ๑๒. | จุมพตี | = | จูบเอง |
| ๑๓. | จุมพา เปตี | = | ให้เด็กจูบ |
| ๑๔. | ภุญชตี | = | รับประทานเอง |
| ๑๕. | ภุญชา เปตี | = | ให้เด็กรับประทาน |
| ๑๖. | ททาทตี | = | ให้ของเด็ก |
| ๑๗. | ยาจตี | = | ขอของเด็กกิน |
| ๑๘. | กตมฺนุกโรตี | = | ล้อเลียนเด็ก |
| ๑๙. | อุจฺจั ภาสตี | = | พูดเสียงดัง |
| ๒๐. | นีจั ภาสตี | = | พูดค่อย |
| ๒๑. | ฮาวิจฺจั ภาสตี | = | พูดคำเปิดเผย |
| ๒๒. | วีวิจฺจั ภาสตี | = | พูดคำลึกลับ |
| ๒๓. | นจฺเจน คีเตน วาทีเตน โรทีเตน วิลาสีเตน วิภูสีเตน (นิมิตฺตํ กโรตี) | = | ทำนimitด้วยการพ้อนรำขับร้อง ประโคม ร้องไห้
กรีกกราย แต่งตัว |

๒๔.	ชคุมติ	=	ทำซึกซึ
๒๕.	เปกขติ	=	จ้องมองดู
๒๖.	กฏี จา เลติ	=	สิ้นสะเอา
๒๗.	คฺยทภณทกํ สญจา เลติ	=	สายผ้าที่ปิดของลับ
๒๘.	อฺฐี วิวารติ	=	เลิกขา
๒๙.	อฺฐี ปิหติ	=	ปิดขา
๓๐.	ถนํ ทสฺเสติ	=	เปิดนมให้เห็น
๓๑.	กจฺฉํ ทสฺเสติ	=	เปิดรักแร้ให้เห็น
๓๒.	นาภี ทสฺเสติ	=	เปิดท้องน้อยให้เห็น
๓๓.	อกฺขี นิชนติ	=	ขยิบตา
๓๔.	ภมฺกํ อฺกฺขิยติ	=	ยักคิ้ว
๓๕.	โอมฺฐํ ปลิกขติ	=	เม้มริมฝีปาก
๓๖.	ชีวํทํ นิลลา เลติ	=	แลบลิ้น
๓๗.	ทสฺสํ มฺญจติ	=	เปลื้องผ้า
๓๘.	ทสฺสํ ปฏฺิพฺพทฺธติ	=	กลับนุ่งผ้า
๓๙.	สิรฺสํ มฺญจติ	=	สยายผม
๔๐.	สิรฺสํ พนฺธติ	=	เกล้าผม

ประวัติการศึกษา

ผู้วิจัยเรื่องนี้ สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ.) สาขาวิชาเอกภาษาไทย และวิชาโทภาษาอังกฤษ คณะศึกษาศาสตร์ แห่งมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖ ปัจจุบัน รัับราชการในตำแหน่งอาจารย์ ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี